

POVIJEST I SAKRALNA BAŠTINA CRKVE MALE GOSPE U GORNJOJ LASTVI

Dr. sc. Vinicije B. Lupis

*I*spunjavajući evandeosku poruku naviještanja »Radosne vijesti«, gradila su se mjesta štovanja, a u Gornjoj Lastvi mjesto štovanja posvećeno je marijanskom kultu. Izvori kulta rođenja Blažene Djevice Marije vuku svoje podrijetlo iz apokrifnih spisa, poput apokrifnoga Pseudomatejeva te Jakovljeva evanđelja, i iz *Legende Auree*. Blagdan Gospina rođenja utemeljio je papa Sergije I., koji preuzima kult iz Crkve Istoka; tada je blagdan ustaljen na dan 8. rujna. Blagdan Gospina rođenja je navještaj i priprema Kristova rođenja.¹ Kult blagdana Gospina rođenja, pučki zvan Mala Gospa – pa stoga taj naziv i koristimo u ovoj spomenici – bio je vrlo razvijen u srednjovjekovnoj Dalmaciji, čemu svjedoči cijeli niz crkava koje su mu bile posvećene.²

Tako se na susjednom dubrovačkom području nalazi drevna crkva Male Gospe u Nakovani, prvi put spomenuta u povijesnim izvorima 1333., crkva u gradu Korčuli iz XVI. st., crkve u Žrnovu na otoku Korčuli, u Stonu i Sreseru, a izvan dubrovačkih zidina na Lapadu je glasovito marijansko svetište Gospe od Milosrđa, sa središnjim kultom Male Gospe za Dubrovačku biskupiju. Marijanska pobožnost u Boki ima svoj apogej u marijanskom ciklusu Tripa Kokolje u svetištu Gospe od Škrpjela, gdje je među inim prikazima iz Gospina života prikazano i Gospino rođenje. U Prčanju se nalazi najveličanstvenije i najveće Marijino svetište u Boki kotorskoj.³

Kult rođenja Marijina u Gornjoj Lastvi ima svoju posebnost, jer je u neprekinutom slijedu šest stoljeća hrvatski puk ostao vjeran ovom blagdanu iz marijanskoga godišnjeg ciklusa, iznova tražeći utjehu i nadu, održavajući plamen na ognjištima svojih pradjedova. Gradnja crkve ovoga marijanskog svetišta zbila se 1410. – u godini smjene kotorskog biskupa Bartula II., kada poslije njegove smrti na biskupski tron u Kotoru dolazi Antun iz Bitonta

1 Rosa GIORGI, *Santi. Giornata per giorno tra arte e fede*, Milano, 2005., 530.

2 Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, *Kroz Marijin ružičnjak*, Split, 1998., 134.

3 Željko BRGULJAN, *Crkva Rođenja Blažene Djevice Marije u Prčanju*, Zagreb, 2008., 1–30.

Župna crkva Male Gospe u Gornjoj Lastvi

u Apuliji (1410.–1420.), benediktinac koji je prije bio opat Sv. Jurja ispred Perasta.⁴ U političkom pogledu bila je to burna godina u razdoblju kotorske samovlade, jer su početkom 1410. Kotorani poslali u Mletke svoje poslanike da po četvrti put ponude predaju Kotora pod mletačku vlast, našavši se pod snažnim pritiskom zetske vlastele (Balše III. i Jelene).⁵

Gradnja se zbila krajem kotorske samovlade, kada je nestajala posljednja nada za slobodnu emancipaciju kotorske komune, poput susjednog Dubrovnika. Kotor je dijelio sudbinu ostalih dalmatinskih gradova, prije svega Zadra, kada se hrvatski srednjovjekovni gradovi, izuzev Dubrovnika, ne uspijevaju izboriti za status gradova-država poput onih na susjednom Apeninskom poluotoku, zbog pritiska velikaša, raspada središnje vlasti i osmanlijske najezde.

Mala Gospa u Gornjoj Lastvi nastaje krajem srednjovjekovlja i dolaska u stoljetni sustav vlasti Mletačke Republike, koja je jamčila slobodu življenja na stari način. Taj proces značio je u neku ruku i getoizaciju i odvajanje od zaleđa koje je posve izmijenilo kultur-

⁴ Daniele FARLATI i Jacobus COLETI, *Illyricum sacrum*, sv. VI., Mleci, 1800., 122.

⁵ Pavao BUTORAC, *Kotor za samovlade (1355.–1420.)*, Perast, 1999., 88–89.

no obilježje. U tom vremenu stalnih borbi, na zaštićenoj južnoj padini brdskog masiva Vrmca gradi se gotička crkva Male Gospe.

Veliki hrvatski pjesnik XX. st., Kotoranin Viktor Vida (1912.–1960.), u svojem eseju *Zavičaj* veli: »Mi Hrvati s mora poput ostalih Mediteranaca doživljavamo ljepotu kao jednu od prvih stvarnosti, čula zdušno sudjeluju u igri svjetlosti, koja oblikuje stvari ... Naši graditelji, koji bijahu žarki kršćani, prelili su prigušenom čežnjom zarobljeni zrak među stupovima, izrađujući stajališta za vid krasnih perspektiva. U tim duhovnim iznašaćima, naši ljudi kao Laurana, učitelj Bramantea, pridonijeli su svoj dio apologiji Katoličanstva, ostvarenoj u Stanzama.«

Ovaj ulomak eseja *Zavičaj* ulazi u bit hrvatske komponente u sredozemnom kulturnom bazenu. Od pasivne negacije antike, kada se na ostacima kasnoantičke civilizacije gradi predromanički svijet, dio zapadne katoličke ekumene, gusto posijan benediktinskim samostanima i cenobijima, upija u sebe i kulturni krajolik Boke, koji biva posve njegovim dijelom. Hrvati su postali prvi kristijanizirani slavenski narod na obalama Sredozemlja, u Boki kotorskoj; njihova inkulturacija posvjedočena je brojnim sakralnim građevinama iz predromaničkog razdoblja. Upravo na širem području Gornje Lastve nalazi se i lokalitet Plavda, koja se u povijesnim izvorima spominje vrlo rano, a nalaz komada mramorne grede oltarne pregrade s motivom kuka i slobodnom interpretacijom rombova povezanih čvorovima i kružnicama karakterističan je za kamenu plastiku IX. i X. stoljeća. Kamena plastika istovjetne modelacije nalazi se u Dubrovniku na više ranosrednjovjekovnih lokaliteta, kao i u Kotoru, gdje nastanak ovog ulomka treba vremenski povezati s kamenom opremom Sv. Marije od Rijeke

Predromanički ulomak kamene grede iz prve četvrtine IX. st. (podrijetlom s Plavde)

Mramorni starokršćanski stup iz VI. st.

iz IX. st. i crkve sv. Mihovila u Kotoru. Ovaj nalaz potvrđuje i upisuje lokalitet Plavdu na ozemlje predromaničke arhitekture ranosrednovjekovlja na hrvatskom južnom etničkom prostoru. Isto tako, u nedalekoj župnoj crkvi sv. Antuna u Lepetanima, čuva se starokršćanski mramorni stupić iz VI. st., koji svjedoči o vrloj ranoj kristijanizaciji Boke kotorske u ranijem razdoblju i koji potječe s istog lokaliteta, a ne kako je dosad bilo poznato u literaturi s tivatske Prevlake.⁶ Upravo u toj Europi, pod istim vlastima, birali su se notari *imperialis auctoritate*, donosili statuti – u Boki, kao i u Provansi ili Picardiji. Tada je u punom smislu riječi živjela kršćanska Europa, ekumena istih postavki na kojima su se gradile sve one komunalne posebnosti, stvarajući šarenilo srednjovjekovlja. Marijanska pobožnost, duboko ukorijenjena u hrvatski puk, našla je svoj odraz u svetištu Male Gospe u Gornjoj Lastvi.

O gradnji crkve svjedoči sačuvani natpis, koji potječe iz srednjovjekovne crkve. Nalazi se uzidan desno od ulaznih vrata današnje crkve. Natpis se zasigurno nalazio iznad portala stare crkve koja je, po svemu sudeći, bila na mjestu prezbiterija sadašnje crkve. Pronađen je u prvoj polovini XX. st. u kamenoj gomili pred župnom crkvom. Tekst oštećena natpisa pisan je gotičkom majuskulom i svjedoči o gradnji crkve iz temelja (*a fundamentum*), u vrijeme ser Marina Šimunova iz Kotora, vjerojatno tadašnjega gradskog suca. Natpis glasi:

† IN NOMINE ET AD HONOR /
EM SCE TRINITATIS PA /
TRIS ET FILII ET SPIRIT /
US SCI AD HONOREM /
INTEMERATE (DEI) /
(PARE) VIRGINIS GLORIOSE ET /
NATIVITATIS MARIE EST /
HEDIFICATA A FUNDAMEN /
TIS H(A)EC ECCLESIA A QUONDAM /
SER MARINI SIMONIS /
DE CATARO CUIUS... /
.. ET SUORUM /
RU..... /
A.D. MCCCCX.⁷

6 Pavle MIJOVIĆ, *Umjetničko blago Crne Gore*, Beograd, 1980., 63, 66, sl. 32. Valja naglasiti kako je ovaj nalaz izostavljen i na arheološkoj karti starokršćanskih lokaliteta u Arheološkoj zbirci u Tivtu, i u katalogu *Zagovori sv. Tripunu*, tiskanom 2010. godine u Zagrebu.

7 Prvi je čitanje natpisa donio don Ivo STJEPČEVIĆ u: *Lastva. Historijski pregled*, Perast, 1997., 48–49. Čitanje natpisa korigirao je mr. sc. Robert Leljak. Ispod kamene ploče s početka XV. st. nalazi se ploča s natpisom koji glasi:

Prijevod na hrvatski glasi:

† U IME I NA ČAST /
 PRESVETOG TROJSTVA /
 OCA I SINA I DUHA /
 SVETOG NA ČAST /
 NEOSKVRNJENE /
 SLAVNE BOGORODICE DJEVICE I /
 POROĐENJA MARIJINA /
 OVU CRKVU PODIŽE /
 IZ TEMELJA POKOJNI /
 GOSPODIN MARIN ŠIMUNOV IZ KOTORA
 KOJEGA ... /
 ... I NJEGOVIH ... /

 GODINE GOSPODNJE 1410.⁸

Nagrobna ploča s grbom kotorske plemićke obitelji Drago

Buduća arheološka istraživanja pokazat će gabarite prvotne srednjovjekovne crkve, koja je tijekom stoljeća dijelila sudbinu Gornje Lastve. Tlocrt sadašnje crkve otkriva moguće gabarite, iz kojih se može iščitati prvotna dvotravejna crkva s kvadratičnom apsidom, smještena na prostoru današnjeg prezbiterija, gdje je bočno dograđena sakristija. Od srednjovjekovne crkve posvećene titularu Gospina rođenja – pučki zvane Mala Gospa – potječe gotička nadgrobna ploča, sačuvana desno od oltara, sa srololikim štitom grba na kojem se nalazi isklesan stilizirani zmaj – grb istaknute kotorske plemićke obitelji Drago, s raskriljenim zmajem spiralnog repa. Ta kotorska plemićka obitelj u nedalekom Seljanovu posjedovala je ljetnikovac s kapelom Gospe Nuncijate.⁹ Nadgrobna plo-

»DON IVO STJEPČEVIĆ / ZASLUŽNI ARHIVISTA I / HISTORIČAR /
 1876. 1957. /
 GORNJA LASTVA KOTOR /
 ZAHVALNI LASTOVLJANI«.

8 Zahvaljujem na pomoći u prevođenju natpisa akademiku o. p. Stjepanu Krasiću.

9 Zorica ČUBROVIĆ, »Stambena arhitektura na srednjovjekovnim imanjima kotorske vlastele u Tivatskom zalivu«, *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, L., Kotor, 2002., 210–211; Vladimir SOKOL, »Kasnosrednjovjekovna grobišta i nadgrobni spomenici Pelješa«, u: *Pelješki zbornik*, 1, Zagreb, 1976., 323–334; Marinko TOMASOVIĆ, *Srednjovjekovni nadgrobni spomenici u Makarskom primorju*, Makarska, 2007., 1–144.

Pogled na Tivat iz Gornje Lastve

ča ostatak je srednjovjekovnoga grobišta, nedaleko od župne crkve, koje ima kontinuitet do naših dana. U Dalmaciji postoje dva osnovna tipa srednjovjekovnih grobišta: ranija, velika župna groblja i nešto mlađa, vrlo mala bratovštinska groblja, koja nastaju zajedno s bratovštinama negdje od XIV. do XV. stoljeća. Na svakom od bratovštinskih grobišta manja je skupina spomenika i mala crkva. Upravo u tu skupinu srednjovjekovnih bratovštinskih groblja pripada i ovo neistraženo groblje uokolo crkve Male Gospe u Lastvi, pod nazivom Tamborje, a danas vidljivo samo s jednom gotičkom nadgrobnom pločom.

Natpis koji govori o gradnji crkve, koji je, kako smo već rekli, pronađen ispred crkve, spominje ser Marina Simeonisa, pripadnika kotorske plemićke obitelji Simeonis, iz koje je, stoljeće ranije, potjecao sudac prisežnik Nikola Petrov Simeonis (11. lipnja 1333.). Iz iste kotorske plemićke obitelji potječe Marko Simeonis, spomenut u povijesnim izvorima tri godine ranije, točnije 29. prosinca 1330.¹⁰ Naselje Gornja Lastva s crkvom, smješteno na osunčanoj padini Vrmca, bilo je sigurno od gusarskih i turskih prepada, i u sljedećim

¹⁰ Mirko VUKASOVIĆ, *Grbovi kotorskih i peraških plemićkih porodica*, Kotor/Beograd, 2008., 41, 42, 55.

Unutrašnjost župne crkve Male Gospe

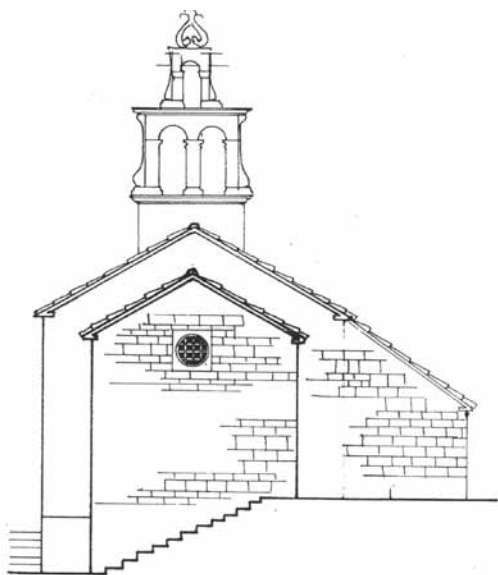
turbulentnim stoljećima omogućavalo je nastavak nesmetanog života. I u današnjem obliku crkva kao da ima oblik refugija, kakav ih je cijeli niz u Dalmaciji, ponajviše u Makarskom primorju (Sv. Petar u Makarskoj), a najbliža paralela u Boki kotorskoj je crkva-refugij sv. Luke (s puškarnicama) u Škaljarima. U kanonskom pohodu Kotorskoj biskupiji 1603. godine vizitator Michael Priuli spominje crkvu sv. Marije in *Villae de Lauslia*, što se vjerojatno odnosi na Lastvu.¹¹ Zabilježeno je kako je godine 1658. crkva sv. Vida u Lastvi opustošena i razrušena od Turaka.¹² Smirivanje političke situacije i prestanak ratova doveli su do povećanja broja stanovništva, a ta činjenica je očito uvjetovala povećanja župne crkve 1715. godine, i to dogradnjom trećeg, znatno šireg traveja crkve.¹³ U statistici pokrajine Mletačke Albanije iz 1754. u Lastvi su bila 433 katolika i 4 pravoslavna žitelja.¹⁴

11 Atanazije J. MATANIĆ, »Apostolska vizitacija Dalmacije god. 1603.«, u: *Uvijek na istom putu – zbornik biskupa Iva Gugića*, Perast, 1996., 95.

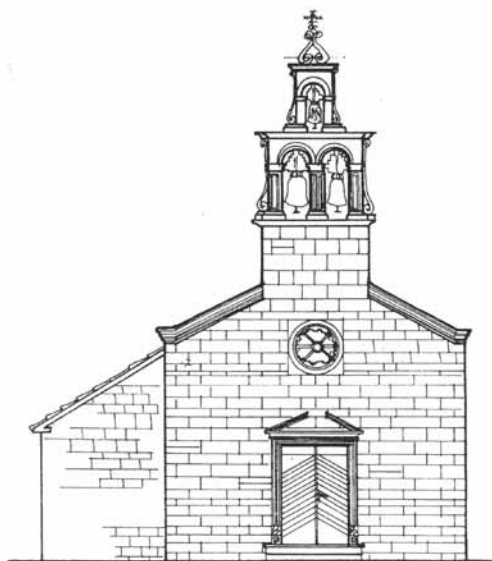
12 P. BUTORAC, *Kulturna povijest grada Perasta*, Perast, 1999., 211.

13 Ivo STJEPČEVIĆ, *nav. dj.*, Perast, 1997., 49.

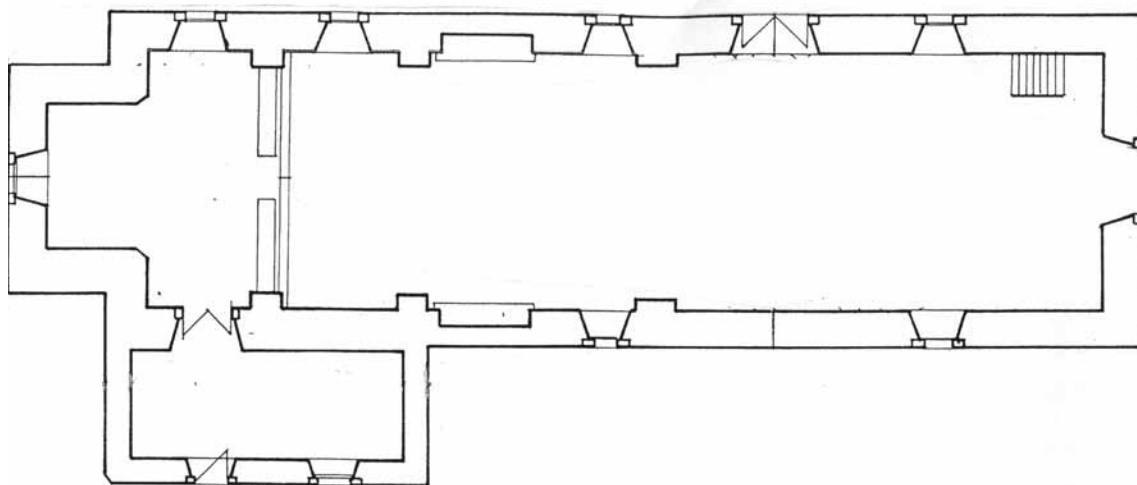
14 P. BUTORAC, *nav. dj.*, Perast, 1999., 235.

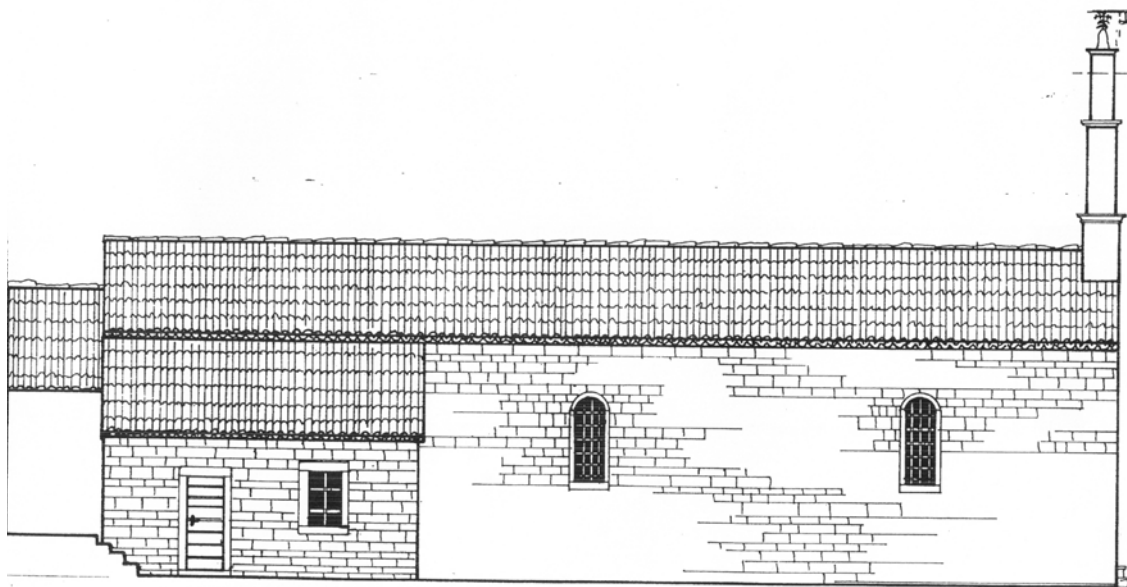
Pogled na apsidu župne crkve

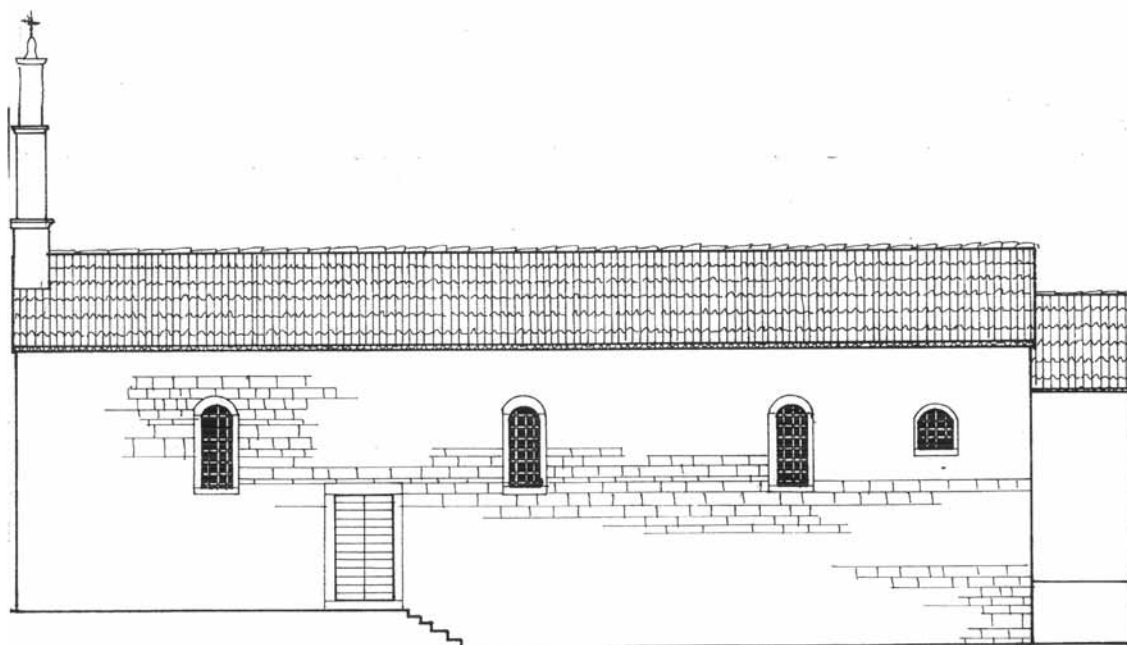
Pročelje župne crkve

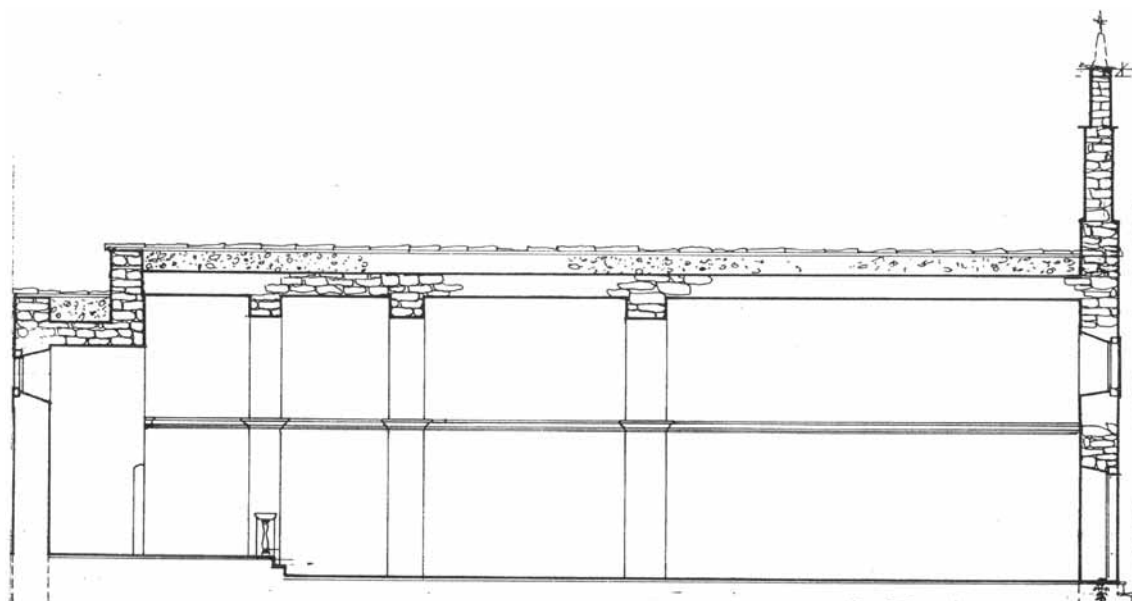
Tlocrt župne crkve

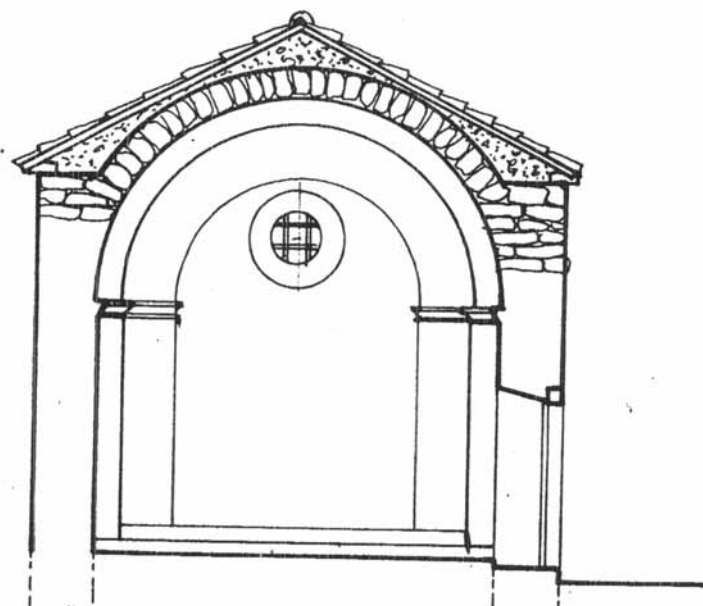
Nacrt zapadnog pročelja župne crkve

Nacrt istočnog pročelja župne crkve

Poprečni presjek župne crkve

Presjek prezbiterija župne crkve

* Na korištenju nacрта zahvaljujemo Studiju za projektiranje EKO, posebice dipl. ing. arh. Zoranu Nikoliću.

O živoj aktivnosti u obnovi crkve svjedoče vijesti iz knjige troškova župne crkve, gdje se 1848. provela temeljita obnova crkvenog zida, zvonika, ulaznog portala. Tada je obavljena cjelovita restauracija interijera i eksterijera crkve, kojom je ona zadobila današnji izgled s preslicom iznad jednostavnoga baroknog portala.¹⁵ Prvotna je crkva proširivana u dva navrata, i to u XVIII. i u XIX. stoljeću.¹⁶ Taj postupni rast jednobrodne župne crkve vidljiv je dogradnjom najduljeg traveja. U obnovi sredinom XIX. stoljeća strop župne crkve bio je oslikan plavičastim i oker kazetama, stvarajući iluziju mnogo bogatije unutrašnjosti. Ostatci kazetiranog oslika vidljivi su nad stropom pjevališta. Ispod pjevališta nalazi se jednostavna kamena krstionica, otežale i mlohawe forme, oponašajući poznate uzorke. Krstionični zdenac pokriven je kupolastim drvenim poklopcem, na kojem se nalazi lik uskrslog Krista.

Barokna krstionica

Posebnu važnost u istraživanju sakralne baštine imaju crkveni inventari, iz kojih doznajemo o danas nestalim sakralnim umjetninama. U crkvi su se tijekom XIX. stoljeća nalazila dva drvena oltara, vjerojatno prethodnici dvaju sadašnjih zidanih oltara. Među oltarnim palama u crkvenim vizi-

15 Župni arhiv Lastve (u daljnjem tekstu: ŽAL), *Giornale di Cassa riguardo l'amministrazione dei beni della Chiesa Parrocchiale di Lastua Superiore*, incominciando dai 15 ottobre 1845 in poi cioè dai 15 ottobre 1845 a tutto il 1846, sotto l'immediata amministrazione di Giuseppe Trippo Stiepcovich, e dal 1846 a tutto il 1847 sotto quale il Parroco Murvar il quale continuo a sestenerne tutte le spese o el Culto interno ed estero della Chiesa negli Anni 1848. e 1849. in cui i beni cadero in abusiva Amministrazione.

16 *Libro de battezzati della parrocchia della B. S. V. M. Di Lastua Superiore ed In.z.te de principia coll'anno 1720. e termina coll'anno 1777.* najstarija je matična knjiga rođenih. Među župnicima u XVIII. stoljeću jesu: don Ivan Tvarković, don Đuro Pinezić, don Nikola Florio, don Marko Tvrdelić, don Marko Duda, a 1800. župu preuzima kanonik don Filip Luković i potom don Ivan Krstitelj Drašković Matulić.

Barjak Bratovštine Gospe od Rozarija

pljen u XIX. stoljeću iz Svetišta Gospe od Škrpjela. Možda je ulomak oltarne pale s motivom Gospina rođenja na oltaru Gospe od Rozarija dio te pale. Crkovinarstvo Lastve otkupilo je sadašnji mramorni oltar 3. siječnja 1863. od Svetišta Gospe od Škrpjela za 180 fiorina.¹⁷

Glavni oltar iz Svetišta Gospe od Škrpjela spomenute je godine prodan bez mramornih kipova, o kojima će kasnije biti riječi. U oltaru se danas nalazi slika Rođenje Blažene Djevice Marije, koja se pripisivala Angelu Trevisanu, učeniku Antonija Zanchija (1631.–1722.).¹⁹

tacijama XIX. stoljeća spominju se dvije: jedna s prikazom Gospina rođenja i druga Gospe od Rozarija s drvenim kipom. Zanimljivo je kako se uz barjak Bratovštine Gospe od Rozarija spominju i papinska zastava, Gospina bijela zastava, tri austrijske i dvije austro-ugarske zastave. Među slikama navodi se i stara slika Gospe od Rozarija i stara oltarna pala s glavnog oltara. Tu je i pala sv. Josipa, i uz rimski ritual i dva oficija za Veliki tjedan na hrvatskom jeziku.¹⁷ U popisu imovine župe iz 1892. navode se i dalje dva oltara (u lošem stanju), kao i oltarić sv. Vida u svojoj kapeli. U crkvi se tada još spominju oltarne pale Gospina rođenja (u dobrom stanju) i Gospe od Rozarija (u lošem stanju), a spominju se i pale sv. Josipa i sv. Vlaha. Još uvijek se spominje stara oltarna pala s glavnog oltara (»Uno detto l'antica palla dell'altar maggiore«), dakle s oltara koji je prethodio današnjem oltaru, koji je ku-

17 ŽAL, *Inventario della facoltà mobile ed immobile appartenente alla Chiesa Parrocchiale della Natività della B. V. M. Di Lastua Superiore*.

18 ŽAL, *Quitanza*, Perasto, 3 gennaio 1863.

19 Pavao BUTORAC, *nav. dj.*, Perast, 1999., 414.

Capia

Quistanza

Per fioreni cento e attenta v.a. che l'amministrazione del Santuario delle B. S. delle Scarpette, dichiara di aver ricevuto dal Consiglio d'abbazia della Chiesa Paracchiale di Laduca superiore, a pagamento di un altare parte di marmo e parte di pietra inservibile per il detto Santuario, e de questo ceduto ad uso della Chiesa Paracchiale sopra indicata, in seguito ad annalese trattazione e convegno.

La presente Quistanza viene rilasciata dietro richiesta della Abbazia suddetta in dupli esemplari, uno cioè in balle impudente di soldi 63, e l'altro in carta libera per uso del magis ufficio, quale Capia

Perato 3 gennaio 1863 -

Antefaro Enrico procuratore capo

Visto della padronaria quale gius patrona del suddetto Santuario;

Perato 3 gennaio 1863.

L. C. Al Padente
A. Riccardi

Ugovor o kupnji starog oltara iz crkve Gospe od Škrpjela sklopljen između istoimenoga svetišta i crkovinarstva Lastve

Gaspare Diziani, Rođenje Blažene Djevice Marije

Prije nego što se osvrnemo na oltar, pozornost trebamo posvetiti oltarnoj pali. Na prvi pogled riječ je o kvalitetnoj slici mletačkog baroka koja prikazuje Gospino rođenje prema tradicionalnoj shemi, ali osvježeno novim detaljima. Bočno iz ovalnog prozora s kovanom ogradom ulazi svjetlost, dok se iz neba probija svjetlost na lik Male Gospe u babičinih rukama. Ustreptalost atmosfere, zanimljivi detalji barokne kolijevke i postelje te ritmičke kompozicije likova odaju kvalitetnog slikara. Vještina izražavanja bojom, stvaranje atmosfere i prostorna iluzija upućuju na tu činjenicu. Detalj kompozicije s anđelima iznad draperije, dominiranje varijacija toplih i hladnih tonova s nijansama zlatne boje, ugaslo ružičasto, nježno maslinasto i plavo unose slikarske naglaske inventivne vizije, koji upućuju na posezanje za stečevinama likovnih dostignuća mletačkog slikara Sebastiana Riccija (Belluno, 1659. – Mleci, 1734.).

Kada promišljamo o tome koji bi od njegovih učenika i sljedbenika mogao biti autorom, predlažemo mletačkog slikara Gasparea Dizianija (Belluno, 1689. – Mleci, 1767.). Taj je slikar ostavio svoj slikarski trag u Dalmaciji i Istri. U Istri mu se u župnoj crkvi Rođenja Gospina u Završju pripisuju dvije slike, od kojih prva prikazuje Gospu od Rozarija sa sv. Dominikom i sv. Ružom Limskom, a druga Bezgrješnu sa svecima, obje nastale 1758. godine.²⁰ Kolorističko suzvučje rokoko palete ružičastih i plavozelenih tonova, određeni zamor i rutina kasnoga Dizianijeva slikarstva očituju se i u posezanju za određenim stereotipnim rješenjima. Bokeljska slika i istarske pale povezane su bliskim fizionomijskim rješenjima dugih noseva, oblikovanjem stopala i ruku. No prije svega, prije nego što se ponovno vratimo istarskim oltarnim palama, trebamo se osvrnuti na dalmatinske pale.

U župnoj crkvi u Kaštel Gomilici nalaze se dvije Dizianijeve oltarne pale. Prva oltarna pala prikazuje Navještenje sa sv. Antunom Padovanskim i sv. Josipom, a druga je prikaz Svih svetih. Obje su donacija splitskog nadbiskupa Antuna Kačića iz četrdesetih godina XVIII. stoljeća.²¹ Na prvoj pali, koja prikazuje Navještenje sa svecima, nalazimo identična rješenja anđelčića kao na oltarnoj pali iz Gornje Lastve. Na oltarnoj pali Svih svetih *leitmotiv* je prikaz vizitacije, koja na bokeljskoj slici ima pandan u dva ženska lika kraj ovalnog prozora. Neposrednost, tretiranje inkarnata i oblikovanje antikizirajuće fizio-

20 Višnja BRALIĆ/Nina KUDIŠ BURIĆ, *Slikarska baština Istre, djela štafelajnog slikarstva od 15. do 18. stoljeća na području Porečko-pulske biskupije*, Zagreb, 2006., 536–558.

21 Kruno PRIJATELJ, »Una pala di Gaspare Diziani in Dalmazia«, u: *Arte veneta*, XXVI, Mleci, 1973., 283–285; ISTI, *Studije o umjetninama u Dalmaciji*, III, Zagreb, 1975., 121–127; ISTI, *Studije o umjetninama u Dalmaciji*, IV, Zagreb, 1983., 127, 133, 134; ISTI, »Note della Dalmazia in margine ai Ricci«, u: *Atti del Congresso internazionale di studi su Sebastiano Ricci e il suo tempo*, Milano, 1975., 52–58.

nomije toliko su očiti da sugestivno potvrđuju istu likovnu ruku. Slika iz župne crkve u Zlopolju u Dalmatinskoj zagori najzanimljivija je iz više razloga, i to prije svega zato što je riječ o slici gotovo posve identičnih dimenzija (125 × 67,5 cm) onoj bokeljskoj, koja sada stoji u nekadašnjoj niši Gospe od Škrpjela, i što je po svoj prilici riječ o *modellettu*, po kojem je Diziani i predstavljen u kapitalnom pregledu mletačkog slikarstva *setecenta* R. Pallucchinija.²² Na ovoj izbalansiranoj slici – *modellettu*, koja je zadržala mnogo od svoje neposrednosti, a nastala je u radionici, u liku sv. Franje Paulskog prepoznajemo identičan starački lik koji se ponavlja na Zaharijinom liku s bokeljske pale, a likovi svetica u gornjoj zoni podsjećaju nas na ženske likove s bokeljske pale. Ričijevski supstrat kod bokeljskog *modelletta* i zlopoljskoga preslojen je osobnim dicijanijevskim akcentima, koji su u maleno bokeljsko mjesto donijeli dah suvremenog slikarstva mletačkih laguna.

Postavlja se pitanje: Kako je ova slika stigla u Boku? Zna se kada je oltar otkupljen od Peraštana, ali ostaje otvorenim kada je nabavljena slika za oltarnu nišu. Ima jedna zanimljiva podudarnost, a ta je da je Bokelj – novigradski biskup Antun Luković (1784.–1794.)²³ – biskupovao u doba gradnje nove župne crkve u Završju, i možda je *modelletto* Gasparea Dizianija koji je bio suvišan u Završju uzeo sa sobom u Boku, jer je župna crkva u Prčanju posvećena istom titularu – rođenju Blažene Djevice Marije. Ova teza zvuči primamljivo, ali do budućih arhivskih potvrda ona ostaje samo u granicama pretpostavke. Kako je oltar nabavljen 1863., to je blizu vremena kada je župnikom bio don Bernardo Brničević iz Prčanja. Don Bernardo je možda mogao nabaviti ovu sliku od potomaka obitelji Luković ili crkvinarstva Prčanja ako bi se gore iznesena teza pokazala točnom. Svakako, u tom razdoblju bilo je teško nabaviti u Dalmaciji kultnu sliku po zadanim mjerama baroknog oltara, jedino ako se nije ciljano nabavila na tržištu slika u Mlecima. Sve ove pretpostavke ostaju i dalje otvorenima, ali sigurna je činjenica kako se u župnoj crkvi Male Gospe u Gornjoj Lastvi nalazi slika – *modelletto*, nastala u radionici Gasparea Dizianija iz sredine XVIII. stoljeća.

Izvorno, kako smo rekli, oltar na kojem se nalazi Dizianijeva slika nabavljen je u vrijeme peraškog opata Antuna Zambelle, u srpnju 1720. u Mlecima. Opat Zambella poznat je po svojem kartografskom prikazu Boke.

22 Kruno PRIJATELJ, *Studije o umjetninama u Dalmaciji*, V, Zagreb, 1989., 91–94.

23 U župnom uredu u Prčanju čuva se portret biskupa Antuna Lukovića, koji je naslikao Bernardo Castelli (1750.–1810.); Radoslav TOMIĆ, *Zagovori sv. Tripunu / Blago Kotorske biskupije. Umjetnost od XVI. do XX. stoljeća*, kataloška jedinica 108, 259. U ovoj kataloškoj jedinici autor donosi svu stariju literaturu o ovim portretima koji su već dugo u lokalnoj i znanstvenoj literaturi.

Glavni oltar župne crkve u Gornjoj Lastvi, nabavljen 1720. godine u Mlecima za marijansko Svetište Gospe od Škrpjela

Barokni oltar *ventaglio* tipa na menzi ima natpis: »Unanimi vota pia communitas erexit, anno MDCCXIX« (Pobožna općina podiže na jednodušnu želju godine 1719.). U sredini menze je grb peraške općine, izveden u domaćem kamenu s fasunzima od kararskog, crvenog, žutog i afričkog mramora. Mramor je na svojoj lađi iz Mletaka dovezao kapetan Ivan Bronza. Barokno svetohranište izrađeno je od kararskog mramora, kao i likovi anđela koji se nalaze na okviru od crnog mramora, kojega uokviruje zastor od žutog mramora. Na tom su se oltaru izvorno nalazila dva kamena kipa sv. Ivana evanđelista i sv. Roka, čiji je autor mletački altartist Francesco Gaia, a darodavac Ivan Diego

Predoltarnik s grbom peraške općine

Marinović (1783.), brat isusovca Josipa Marinovića, autora prve povijesti Armenaca.²⁴ Kipovi se sada nalaze na novom oltaru Gospe od Škrpjela iz 1795. godine – altartistâ

²⁴ P. BUTORAC, *nav. dj.*, Perast, 1999., 411, 431; Vinicije B. LUPIS, »O armensko-hrvatskim kontaktima«, *Društvena istraživanja*, 99/100, Zagreb, 2009., 203–217.

Antonija i Gerolama Capellana iz Genova²⁵, a pošto nisu prodani s oltarom, Lastovljani su nastojali nabaviti dva nova kipa sv. Vlaha i sv. Nikole, kao zavjet poslije kolere 1878. godine. Riječ je o skromnim radovima možda Bilinićeve radionice u Splitu. Oltar iz crkve Male Gospe, kako smo već rekli, pripada u tip *ventaglio* sa stupnjevanim stubama za izlaganje svijećnjaka, oltarnih palmina. Činjenica je kako je kod ovoga tipa oltara, koji je u ondašnjoj Boki odigrao ključnu estetsku ulogu, jer se oltar istog tipa nabavlja i u Stolivu, u potpunosti došla do izražaja težnja fokusiranja vjerničke pozornosti na oltar primjenjujući *theatrum sacrum*, projekt emocionalnog podražaja vjernika u skladu s tridentskom reformom.²⁶

Danas se bočno od glavnog oltara nalaze dvije niše s kipovima sv. Josipa i Srca Isusova, nastalih u tirolskim radionicama krajem XIX. stoljeća. Sredinom XIX. sto-

ljeća još su se spominjale stare slike križnog puta, a vjerojatno je bila riječ o skromnom ciklusu barokne pobožnosti nabavljenom u Mlecima, a krajem XIX. stoljeća biva nabavljen novi križni put. Tako iz župnog arhiva saznajemo kako je župnik don Bernard Brničević darovao papinsku zastavu, Anto Vicka Stiepčević darovao je šest novih toraca, a ti torci su i danas pričvršćeni uz balustradu prezbitarija. Među zastavama se spominju i hrvatska zastava i dvije jeruzalemske («Bandiere due di Gerusalemme ed una Croata»²⁷).

Mramorno svetohranište sa staroga oltara Gospe od Škrpjela

25 Radoslav TOMIĆ, »Novi doprinosi o oltarima i skulpturi 18. stoljeća u Dalmaciji«, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji*, 38, Split, 1999./2000., 298–302.

26 Vinicije B. LUPIS, »Novi doprinosi altaristici na Korčuli i Pelješcu tijekom 18. i 19. stoljeća«, *Zbornik SIC ARS DEPRENDITUR ARTE – zbornik u čast Vladimira Markovića*, Zagreb, 2009., 345–361.

27 ŽAL, *Inventario della facoltà mobile ed immobile appartenente alla Chiesa parrocchiale della Natività della B. V. Maria di Lastua Superiore*.

Mramorni kip sv. Vlaha, XIX. st.

Mramorni kip sv. Nikole, XIX. st.

Drveni kip Srca Isusova, XX. st.

Drveni kip sv. Josipa, XX. st.

Niko Nardelli, oltarna pala sv. Vlaha, 1878.

U prezbiteriju se sa zapadne strane nalazi kvalitetna slika sv. Vlaha i iznad natpis koji glasi: »S. BLASIO. EP. M. / EX. VOTO. / ANNO R. S. 1878. / POPULUS. LASTUAE.« Stalan rad na istraživanju likovne baštine iznova nas iznenadi i uputi na njezinu složenost, pa je tako i s ovom umjetninom. Takvo likovno iznenađenje jest i činjenica kako je zasigurno najuspješniji dubrovački pravnik u državnoj službi s kraja XIX. i početka XX. stoljeća bio i osoba sa slikarskim pregnućem. Riječ je o Niku Nardelliju, rođenom u Dubrovniku, na Pilama, 25. lipnja 1857., od oca Antuna i majke Luce, rođene Klečak. Bio je đak dubrovačke gimnazije u razdoblju njezina pohrvaćivanja. Studirao je pravo u Grazu (1873.–1877.), a potom je 1881. položio pravosudni ispit, no kako nije uspio dobiti sudačko mjesto, ušao je u državnu službu u Namjesništvu u Zadru. Započeo je službu

kao konceptni vježbenik, sljedeće godine (1882.) već je konceptist, a njegovo napredovanje u službi bilo je vrlo uspješno. Godine 1883. postao je kotarski povjerenik u Zadru, 1886. namjesništveni tajnik, 1888. kotarski poglavar, 1894. namjesništveni savjetnik, 1898. dvorski savjetnik, 1899. pravi dvorski savjetnik, 1905. namjesništveni potpredsjednik s ovlastima upravitelja Namjesništva. Nardelli je, na poslijetku, 5. siječnja 1906. imenovan austrijskim namjesnikom u Dalmaciji kao prvi i jedini austrijski namjesnik u Dalmaciji iz Dalmacije. Namjesnik Nardelli, kao čovjek široke kulture i naobrazbe, nastojao je da se u Dubrovniku započne s gradnjom nove gimnazijske zgrade, i za njegova mandata uveden je hrvatski jezik u državnu upravu. Konačno, shvativši da više ne može postići, odstupio je s časti namjesnika 8. listopada 1911. godine.²⁸

28 Ivo PERIĆ, »Dubrovčanin Niko Nardelli kao austrijski namjesnik u Dalmaciji«, u: *Anali Historijskog instituta JAZU u Dubrovniku*, sv. 24–25, Dubrovnik, 1987., 235–260; ISTI, »Nardellijeva pisma Peru Čingriji«, u: *Anali Historijskog odjela Centra za znanstveni rad JAZU u Dubrovniku*, sv. 13–14, Dubrovnik, 1976., 172.

U svojem petogodišnjem vladanju posebno se brinuo kako bi mladi umjetnici dobili potporu; osnovao je bogatu knjižnicu pri namjesništvu. Vlaho Bukovac u svojim memoarima *Moj život* spominje namjesnika Nardellija: »U Splitu osnovaše društvo ‘Medulić’. Počastiše me predsjedništvom, a i preko moje volje i radi udaljenosti odlučiš, da me E. Vidović zamjenjuje u poslu. Priredili smo izložbu u Splitu i to s velikim ne očekivanim uspjehom. I tadašnji namjesnik Nardelli posjetio je našu izložbu i kupio nekoliko slika i kipova.«²⁹ Cavtaćani su namjesniku Nardelliju kod slikara Bukovca također naručili svečanu diplomu.

Umirovljeni Niko Nardelli povukao se u svoju vilu u Trstenome, u kojoj je živio do početka dvadesetih godina XX. stoljeća, kada je zbog teških ekonomskih prilika bio prisiljen prodati je i preseliti se u Dubrovnik, baveći se arhivskim istraživanjima, pisanjem i slikanjem.³⁰ Arhitekt Ćiril Metod Iveković je za Nika Nardellija u rujnu 1908. u Trstenome projektirao zasigurno jednu od svojih najuspjelijih realiziranih vila – neogotičku vilu koja je iznutra bila opremljena kasetiranim stropovima, slikarijama, pozlatama – kao vrstan primjer *Gesamtkunstwerka* u Hrvatskoj.³¹ Kako nije imao obitelj, pred smrt je svoje umjetnine i knjižnicu darovao franjevačkom i dominikanskom samostanu.

Danas se portret Nika Nardellija čuva u dubrovačkom franjevačkom samostanu Male braće. Naslikao ga je Giovanni (Ivan) Dević, slikar rodom iz Splita, koji je završio industrijsku školu u Trstu i Umjetničku akademiju u Beču, a od 1907. boravi u Rimu.³² U Kneževu dvoru u Dubrovniku čuva se jedan njegov ženski portret, a portret Stjepana Miloševića u Muzeju grada Splita. Portret u naravnoj veličini Nika Nardellija iz dubrovačkoga franjevačkog samostana potječe iz 1903., i zasigurno je jedan od njegovih posljednjih signiranih radova u domovini. Konvencionalni portret mladoga pravog dvorskog savjetnika naslikan je u maniri baroknog portreta, okruženog teškom draperijom i baroknim namještajem prepunim knjiga.

Osam godina kasnije, 1911. godine, Niko Nardelli naručio je i portret gospođe Nardelli kod Vlaho Bukovca, a slika se i danas čuva u dubrovačkom dominikanskom samostanu.³³ Nardelli je za dubrovačke dominikance naslikao seriju poznatih Dubrovčana

29 Vlaho BUKOVAC, *Moj život*, Zagreb, 1992., 192, 201.

30 *Narodna svijest*, br. 50, Dubrovnik, 1925., 3.

31 Slavica MARKOVIĆ, *Ćiril Metod Iveković, arhitekt i konzervator*, Zagreb, 1992., 84–93. Valja naglasiti i činjenicu kako se arhitekt i glavni konzervator za Kraljevinu Dalmaciju – Ćiril Iveković skrbio o obnovi sakralnih spomenika, pa tako i Lastve. Pod njegovim nadzorom gradi se nova župna crkva u Donjoj Lastvi.

32 Nepotpisana natuknica u *Enciklopediji hrvatske umjetnosti*, Zagreb, 1995., 185.

33 Stjepan KRASIĆ, *Dominikanski samostan u Dubrovniku*, Dubrovnik, 2002., 98.

prema grafikama P. F. Martecchinija. Skučenom paletom i tvrdim potezima naslikao je ciklus portreta znamenitih Dubrovčana koji imaju povijesnu vrijednost. Među umjetninama u hodniku dominikanskog samostana nalazi se i pejzaž naslikan 1914. godine s terase Nardellijeve vile u Trstenome, otvorene palete, ali tvrdog crteža.

Posve novo svjetlo na život Nika Nardellija baca spoznaja kako je za crkvu Male Gospe u Gornjoj Lastvi 1883. naslikao sliku sv. Vlaha, i to upravo one godine kada je postao kotarski povjerenik u Zadru. Očito je da je s ovim bokeljskim mjestom bio povezan nekim poznanstvom. Sv. Vlaho naslikan je kao reminiscencija na dubrovačkog sv. Vlaha s oltarne pale obitelji Pucić koju je naslikao Tizian. Ugledanje na model grada u Svečevim rukama i način slikanja biskupskog ruha sugeriraju Nardellijevo posezanje za likovnim rješenjima glasovitog umjetnika. Anatomska doradenost Svečeva lika, taktilnost inkarnata te bogatstvo poteza kistom sugeriraju da je u ovoj životnoj fazi mladi Nardelli uistinu dinamično stvarao, pa se može očekivati da će se u doglednoj budućnosti prikupiti veći broj njegovih umjetnina.

U župnoj crkvi sv. Nikole u Čilipima čuva se *pala portante* (230 × 165 cm) u kojoj se, po svemu sudeći, nalazila Gospa od Karmena – stradala u Domovinskom ratu. Otvor pale naslikan je u obliku portala, na čijem se segmentnom zabatu nalaze naslikana tri bucfasta anđelčića, a bočno su po tri lika Duša od čistilišta. Sočnom paletom, putenih oblika naslikani su likovi koji uzdižu svoje ruke, u rasponu od mladenačkih do staračkih fizionomija. *Pala portante* u donjem desnom kutu nosi natpis: *N. Nardelli, Dubr. 84* (1884.). Sugestivno naslikani likovi sugeriraju ozbiljnoga historicističkog slikara sklonog neobaroknoj teatralnosti.

Slikar je samo godinu dana nakon oltarne pale u Gornjoj Lastvi naslikao *palu portante* za konavosku župnu crkvu u trenutku kada mladi slikari Bukovac i Medović započinju svoju karijeru i kao slikari sakralnih motiva. Može se reći da su bokeljska i konavoska oltarna pala otvorile mnoga pitanja iz biografije ove kompleksne личности. Očito je da je mladi Nardelli pohađao tečajeve slikanja i da je želio razviti svoj talent; međutim, činovnički život i ambicija da se što više uspne na hijerarhijskoj ljestvici dalmatinskog kraljevstva ugasili su jedan talent. O tome da je bio zaljubljenik u umjetnost govori i činjenica da je podupirao umjetnost kada je god bio u mogućnosti.

Početkom XX. stoljeća Kraljevina Dalmacija zasigurno je bila jedinstvena jer joj je barem pet godina na čelu bio jedan samozatajan umjetnik. U tom vremenu *belle époque*, Nardelli je bio pravi predstavnik visokoobrazovanog činovnika široke kulture, dobrog poznavatelja umjetnosti i rafinirana ophođenja. Činjenica da je Nardelli bio i amaterski slikar, i to da je s dvadeset i pet godina naslikao jednu ne lošu oltarnu palu s likom sv. Vlaha za bokeljsku crkvu, govori o neostvarenom umjetničkom talentu.

Vjerojatno je u Gornjoj Lastvi u srednjovjekovnom razdoblju postojala Bratovština Male Gospe, ali njezin spomen nije se sačuvao. Marijansku pobožnost i bratovštinski ustroj tada preuzima Bratovština Gospe od Rozarija. Stoga se u župnoj crkvi Male Gospe u Gornjoj Lastvi nalazi bočni oltar Gospe od Rozarija, uz koji je postojala ranije spomenuta Bratovština Gospe od Rozarija. Bratovština je nominalno postojala do 1980-ih godina, kako svjedoči popis bratima.³⁴ U župnom arhivu sačuvana je knjiga bratima iz 1805. godine.³⁵ Postojala je i slika tipa *portante* s natpisom dekreta ustanovljene Bratovštine Gospe od Rozarija (»Quadro uno piturato ad olio portante il Decreto dell'istituzione della Confraternità del S. Rosario«). Početkom XIX. st. nabavljen je novi barjak Gospe od Rozarija, a kip Gospe od Rozarija bio je u dobrom stanju.

Danas se na oltaru Gospe od Rozarija nalazi oltarna pala iz XVIII. stoljeća, djelo domaćega baroknog slikara. Taj oltar podigla je obitelj Cisila.³⁶ Iz ove kotorske obitelji potječu Mihovil Cizila, opat sv. Jurja iz prve polovine XVII. stoljeća, i Timotej Cizila.³⁷ Na oltarnoj pali skromnih likovnih dosega i slikanoj prema grafičkom predlošku u dvije zone prikazani su sv. Josip, sv. Nikola, sv. Ana i sv. Antun Padovanski. U gornjoj zoni na oblacićima okruženima sa šest anđela naslikana je okrunjena Gospa od Rozarija s Kristom. Zanimljiva je činjenica kako ovdje ne nailazimo na ikonografski tip Gospe od Rozarija sa sudionicima bitke kod Lepanta, nego na uobičajeni tip Gospe, posttridentske ikonografije s drugom zonom mjesnih svetaca zaštitnika. Danas je ova oltarna pala uložena u okvir koji u predeli ima dva dijela. Na jednoj slici naslikane su Duše od čistilišta – očito je riječ o skraćenom dijelu slike Gospe od Karmena. Druga slika naivno prikazuje sv. Tripuna s palmom mučeništva kako drugom rukom pridržava grad Kotor, i s vjerojatnim krajobrazom Boke. Na istom platnu naslikana je i kompozicija Gospina rođenja. Ovaj

34 ŽAL, *Album Bratovštine presv. Rožarija Lastve Gornje 1980*.

35 ŽAL, *Libro della fragia del S.S.o. Rosario di Lastva 1805, Maschille*. U upisniku bratima od 1805. upisi sežu sve do dvadesetih godina XX. stoljeća; *Libro della fragia del S.S.o. Rosario di Lastva 1805, femmine 1803*. U ovom upisniku na posljednjoj stranici je popis župnika: Dal 1804. Reverendo canonico Onor. S.n Giov. B.a Matulich Parr. al 1844, dal 1844. molto Reverendo D.n Ignazio Murvar Parr. al 1857; dal 1857 Molto Reverendo D.n Nicolò Lazzari Am. Parr. al 1859; dal 1859. Molto Reverendo D.n Antonio Milatovich Am. Parr. al 1860; Dal 1860. Molto Reverendo D.n Michele Ballich Am. Parr. al 1871; Dal 1871. Molto Reverendo D.n Bern. Bernicceovich Am. Parr. 1883; dal 1884. Molto Reverendo D.n Jože Berničević Am. Parr. 1899; dal 1900. Molto Reverendo D.n Giuro Stjepčević ured. Žup. 1902; dal 1903. Molto Reverendo Don Jozo Berničević župnik; od 1920. Don Gjuro Perušina eskurent; od 1923. D.n Gracija Vujović upr. Župe; od 1930. D.n Đuro Perušina eskurent; od 1937. D.n Stipe Servent eskurent; od 1939. D.n Pero Bokarica uprav. župe.

36 I. STJEPČEVIĆ, *nav. dj.*, Perast, 1997., 31.

37 Pavao BUTORAC, *Razvitak i ustroj Peraške općine*, Perast, 1998., 135.

skromni umjetnik koji je stvarao u prvoj polovini XVIII. stoljeća imao je izvjesnu neposrednost i toplinu, a kompozicijski motiv Gospina rođenja blizak je slikama iz XVII. stoljeća iz crkve Male Gospe u Sreseru kraj Janjine i Gospice na Supavlu kraj Stona. Na tom svojevrsnom diptihu u prvom planu je renesansni labor s rebrima, tipološki prepoznatljiv za XVI. stoljeće. Domaći umjetnik koristio je stariji grafički predložak iz XVI./XVII. stoljeća prema kojem je naslikao ovu zanimljivu kompoziciju, iz koje možemo spoznati unutrašnje uređenje onodobne kuće.

Iz Donje Lastve, iz župne crkve sv. Roka potječe i slika sv. Tripuna, rad grčkog slikara Ilije Mosha s Krete, naslikana 1658., koja je pripadala kotorskom vlastelinskom rodu Jakonja. Ta se slika sada nalazi u biskupskoj palači u Kotoru.³⁸ Možda je domaći majstor mogao u nedalekoj

Donjoj Lastvi imati pred sobom predložak za svoj naivni prikaz kotorskog zaštitnika. Ispred oltarne pale sada se nalazi barokni drveni kip Gospe od Rozarija s Isusom. Kip je smješten u bogati barokni naslonjač na bazi nosiljke. Taj drveni kasnobarokni kip pripada mletačkoj produkciji, a vrlo blizak kip Gospe od Rozarija, ali nešto većih dimenzija, čuva se u nadžupnoj crkvi sv. Nikole u Perastu; kipovi Gospe s Isusom na baroknom tronu, s ikonografskom varijacijom Gospe od Karmena nalaze se u Postirama na otoku Braču i u župnoj crkvi sv. Jurja na otoku Drveniku. O popularnosti kulta Gospe od Rozarija svjedoče brojni *ex voti* ovješeni o kip koji se nosi u ophodu uokolo crkve na Gospin blagdan. Tako se tu čuva srebrni *ex voto* Anete Perušine iz 1859. godine, a darovateljica je stilizirano prikazana kako kleči pred Gospom od Rozarija i Isusom, odjevena u narodnu nošnju.

Nepoznati barokni umjetnik, oltarna pala Gospe od Rozarija

38 Marija SAULAČIĆ, »Sv. Tripun – zaštitnik grada Kotora u djelima umjetnika«, u: *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, XLVIII/XLVI, Kotor, 1995./1998., 97.

Barokni kip Gospe od Rozarija na istoimenom oltaru (Mleci, XVIII. st.)

Od ostalih primjeraka drvene skulpture treba spomenuti tri drvena raspela, od kojih je najmlađe s kraja XIX. st. nastalo u tirolskim radionicama i ima haste s trilobnim završetcima. Dva drvena procesionala rad su radionica iz XVIII./XIX. stoljeća. Isto tako, figura mrtvog Krista nastala je vjerojatno u austrijskoj radionici u XIX. stoljeću.

Život crkvene župe i bratovština bio je čvrsto povezan, a to najbolje možemo pratiti na stranicama župnog arhiva. U crkvenoj lađi nasuprot oltaru Gospe od Rozarija nalazi se zidani oltar sv. Josipa. Riječ je o konvencionalnom prikazu sv. Josipa, smještenom u pejzaž i bez ikakvih većih umjetničkih pretenzija. Sliku je potpisao veronski slikar E. Sartori. Na oltaru se nalazi maleno barokno svetohranište od žutog mramora. U starijem popisu iz 1880. godine u župnoj crkvi u Gornjoj Lastvi i dalje se spominju dva stara drvena oltara i, kao u kasnijem popisu, stara oltarna pala s glavnog oltara, a već se nalazi pala sv. Josipa s dvije srebrne krune.

U popisu iz 1880. godine spominje se trošni drveni oltar sv. Vida, a i njegovo zvono nalazilo se na zvoniku župne crkve, odnosno, to je značilo kako je ta crkva već bila napuštena. Kult sv. Vida iz kapele na nedalekom brdu zajamčen je oltarnom palom nabavljenom 1. ožujka 1955. godine. Kovač Ilija Gasperini je 1860. iskovao rešetke za rozetu na crkvenom pročelju.³⁹ Iste te godine nabavljen je srebrni ophodni križ, koji se i danas nalazi na jednom od crkvenih barjaka. Danas se na zvoniku crkve nalaze tri zvona. Prvo zvono nosi natpis: »SVETI NIKOLA – MOLİ ZA NAS / ŽUPA – GORNJA LASTVA – 1924. GOD.«; drugo zvono nosi natpis:

Oltar sv. Josipa, XIX. st.

³⁹ ŽAL, *Giornale di cassa dal 1857. al 1872.*

Oltarna pala sv. Vida, XX. st.

Slavljenje na zvoniku župne crkve

»SVETA MARIJO – MOLİ ZA NAS / ŽUPA – GORNJA LASTVA – 1924. GOD.«. Riječ je o zvonima lijevanima u ljevaonici Jakova Cukrova, ljevača koji je tijekom dvadesetih godina XX. stoljeća imao pune ruke posla kako bi nadomjestio zvona odnesena od austrijskih vlasti u vojne svrhe tijekom 1917. godine. Zvono posvećeno Gospi je najveće, i na njemu se nalazi reljef s prikazom Djeteta Isusa prema baroknoj ikonografskoj shemi.

Liturgijski predmeti, ex vota i crkveno zlato

Posebna kategorija liturgijskih predmeta jesu *ex vota* (lat. *ex voto* = »iz zavjeta«, »za zavjet«). Zavjeti su zapravo zamjena za klasičnu žrtvu, sâm čin prinošenja dara božanstvu.

Vezani su uz kritične situacije u ljudskom životu i uz trenutke rješavanja svakidašnjih teškoća, ali su i izraz vjere u općenazočno nadnaravno i sveto. Oni su dio praktične pučke religioznosti – traženje pomoći i zagovora. U najvećem dijelu, razlozi zavjeta su oduvijek različite bolesti ljudi, domaćih životinja, nesreće, stradanja na moru, dakle, očuvanje zdravlja i liječenje bolesti, te opstanak, odnosno kontinuitet životnog ciklusa. Votivno darivanje je materijalizirana molba, koja se može izraziti u obliku novčane žrtve ili minijaturalnog predmeta u obliku ljudskog tijela ili nekog predmeta od poštovanja. Najčešći su votivi ili zavjetni darovi predmeti koji se prinose Majci Božjoj ili pojedinom svecu i zaštitniku.⁴⁰

Kršćanska crkva isprva je zabranjivala prinošenje *ex vota* kao poganski običaj, ali je već u V. stoljeću biskup Teodor iz Kyrrihosa kraj Antiohije govorio o darivanju zlatnih i srebrnih pločica uobličених u dijelove tijela nad grobom mučenika u znak zahvale. Giovanni Boccaccio u prvoj noveli *Decamerona* opisuje ovještene predmete *ex vota* o grob crkvenog velikodostojnika, isto tako u trećoj noveli šestog dana. Baldesar Castiglione u 86. poglavlju knjige *Dvorjanin* govori o zavjetovanju srebrnih pločica s motivom očiju Gospi Loretskoj da se udijeli milost ozdravljenja. Reformacija nije bila sklona ovom vidu pučke pobožnosti, koja je duboko ukorijenjena u mediteranskom svijetu još od antičkih vremena, prinošenjem žrtvenih pločica na milost ozdravljenja bogu Eskulapu u epirskom Epidaurusu.⁴¹ Valja razlikovati i zavjet *ante interventum* ili *ante miraculum* od onoga *post interventum* ili *post miraculum*. Votivi su vezani uz kult svetaca, osoba koje su se za života istaknule kršćanskim krjepostima te, osim toga, za života ili poslije smrti činile čudesa. Motivi prikazani na zavjetnim darovima povezani su s atributima njihova mučeništva, bolestima od kojih su bolovali te s legendama i čudima, čudesnim ozdravljenjima, sposobnostima izbjavljanja od različitih napasti za njihova života, ali i nakon smrti. Najomiljeniji lik je Djevica Marija, kao univerzalna zaštitnica od svih tjelesnih bolesti, ali i pomoćnica u svim ostalim životnim potrebama. Stoga se kršćanske zahvalnice i darovi, *ex vota*, najčešće upravljaju Mariji, i zato što je ona Bogorodica, Majka Božja, kojoj je namijenjena osobita uloga u povijesti spasenja. *Ex vota* pokazuju svu širinu duhovnih i tjelesnih potreba zbog kojih se vjernici utječu Mariji za pomoć.

Upravo u maloj kolekciji *ex vota* Male Gospe u Lastvi nailazimo na najveću skupinu zavjeta na kojima je Gospin lik. Nekoliko zavjetnih pločica ima motiv ljudskih ekstremi-

40 Danka RADIĆ, *Ex voto zavjetni darovi u Trogiru i okolici*, Trogir, 2005., 7–11.

41 Vinicije B. LUPIS, »Liturgijski predmeti u župi sv. Jurja na Velikom Drveniku«, u: *Zbornik otoka Drvenika*, sv. I, Drvenik, 2000., 467–493.

teta i nekoliko sv. Križa. Jedno veliko srebrno zavjetno srce (XIX. st.), s bogatim okvirom izvedenim u tehnici filigrana s dva anđelka koji pridržavaju krunu nad plamenom srca, često je u kolekcijama zavjeta, tako da ga nalazimo u kolekciji u Vignju (Gospa od Rozarija), Blatu (Gospa od Ruzarija, sv. Vincenca), Oriovici kraj Trogira (Gospa od Zdravlja) itd.⁴² Valja napomenuti kako su standardne zavjete na mjesnim proštenjima prodavali domaći zlatari. Veliki blagdani bili su mjesta okupljanja i trgovanja, pa su do početka XX. stoljeća zlatari prodavali svoje proizvode na taj način.

Zavjetno oružje iz sakristije župne crkve u Gornjoj Lastvi

Deset zavjetnih pločica prikazuje Gospu, gotovo sve Gospu od Rozarija, izuzev udvojene pločice na kojoj je i prikaz Gospe Loretske, Gospe s krunicom na oblacima i jedne tipa Hodegitrije⁴³. U Gornjoj Lastvi čuvaju se tri pločice s prikazom Gospe od Rozarija

42 D. RADIĆ, *nav. dj.*, Trogir, 2005., 82–84.

43 Po istoj matrici iskovana je srebrna pločica u svetištu Gospe od Škrpjela (vidjeti: Piero PAZZI, *Gli ex-voto d'argento del Santuario della Madonna dello Scarpello nelle Bocche di Cattaro*, Kotor, 2007., 325).

Srebrne zavjetne pločice (ex vota) iz župne zbirke u Gornjoj Lastvi

Muškarac u molitvi, XVII. st.

Gospa s Isusom, XVII. st.

*Gospa od Rozarija,
XVIII. st.*

*Plamteće srce,
XIX. st.*

*Muškarac u molitvi pred Gospom od
Rozarija, XVIII. st.*

*Muškarac u molitvi pred Gospom od
Rozarija, XVIII. st.*

Gospa od Rozarija, XVIII. st.

*Muškarac u molitvi pred Gospom od
Rozarija, XVIII. st.*

Muškarac u molitvi pred Gospom od Rozarija, XVIII. st.

Muškarac u molitvi pred Gospom od Rozarija, XVIII. st.

Muškarac u molitvi pred Gospom od Rozarija, XVIII. st.

Muškarac u molitvi pred Gospom od Rozarija, XVIII. st.

iz XVIII. stoljeća, koje se javljaju i u Gospi od Škrpjela, nastale u domaćoj radionici, a koje Piero Pazzi pripisuje petoj radionici.⁴⁴ Jedna varijacija predloška Gospe od Rozarija nastala u domaćoj radionici treće četvrtine XVIII. stoljeća nalazi se u lastovljanskoj kolekciji.⁴⁵ Kvalitetan *ex voto* Gospe od Rozarija na oblacima (iz XVIII. stoljeća) posebno je zanimljiv. Blizak, ali ne posve isti paralelni primjer čuva se u Gospi od Škrpjela, gdje se nalazi još jedan podtip Gospe s Kristom, pripisan šestoj domaćoj radionici.⁴⁶ Jedna pločica prikazuje Gospu s Kristom, koja se pripisuje trećoj radionici *ex vota* iz XVIII.

⁴⁴ P. PAZZI, *nav. dj.*, Kotor, 2007., 300–301.

⁴⁵ P. PAZZI, *nav. dj.*, Kotor, 2007., 300.

⁴⁶ P. PAZZI, *nav. dj.*, Kotor, 2007., 234, 324.

stoljeća.⁴⁷ Desetak srebrnih pločica prikazuje Pomoćnicu kršćana – Gospu od Rozarija, Gospu s Kristom ili samu Gospu koja je na oblacima, a molitelj kleči, ponajčešće s krunicom u ruci. Od desetak pločica samo je na jednoj ženski lik. Sve to govori u prilog tome kako je ponajviše riječ o zavjetima pomoraca koji su za udijeljenu milost sretnog povratka darivali Gospu. Na najkvalitetnijoj pločici koja je nastala u mletačkim radionicama i ima školjkasti ukras s viticom nalazi se jedini natpis »G.(razia) R.(icevuta)«. Šest pločica je zasigurno nastalo u domaćim radionicama i mislimo kako se lik pokleklog muškarca odjevenog po španjolskoj modi, čest na zavjetima u svetištu Gospe od Anđela iznad Orebića, treba datirati u XVII. st., i ne slažemo se s datiranjem u XVIII. stoljeće, kako to donosi talijanski stručnjak za zlatarstvo Piero Pazzi, koji uopće ne poznaje hrvatsku bogatu znanstvenu literaturu o zavjetima, pa čak ni rad Peraštanina Miroslava Montanija, koji je u kapitalnom djelu poznavanja hrvatskog pomorstva svojeg vremena – *Pomorskom zborniku*, tiskanom u Zagrebu 1962., donio »Pomorstvo grada Perasta u portretima brodova«, a dvije godine prije, u *Godišnjaku Pomorskog muzeja u Kotoru*, »Arhiv pomoraca na srebrnim pločicama«.⁴⁸

Četiri kvalitetne zavjetne pločice mogu se pripisati mletačkim radionicama, a na jednoj od pločica prikazan je muškarac odjeven po modi kasnoga XVII. stoljeća. Na žalost, u crkvi Male Gospe nije sačuvana niti jedna zavjetna slika jedrenjaka. Iz starih inventara nije razvidno jesu li postojali, ali bilo je za očekivati kako se u crkvi kao zavjet priložio i koji model broda i oružje, od kojeg je nešto sačuvano u sakristiji.⁴⁹ U crkvi se čuva ko-

47 P. PAZZI, *nav. dj.*, Kotor, 2007., 36.

48 Piero PAZZI, »Opći uvod u proučavanje zavjeta«, u: *Zagovori svetom Tripunu*, Zagreb, 2009., 286–303. Na žalost, talijanski stručnjak za zlatarstvo Piero Pazzi nije konzultirao jedan od temeljnih kataloga za poznavanje srebrnih kovina Danke Radić iz Muzeja grada Trogira, koja je u svojem katalogu *Ex voto zavjetni darovi u Trogiru i okolici*, Trogir, 2005. donijela opširnu literaturu na tu temu. Talijanski autor također je opterećen brojnim predrasudama koje su ponikle u nepoznavanju literature o zlatarstvu na hrvatskom jeziku. Tako od starije literature nabrajamo: Miroslav MONTANI, »Arhiv pomoraca na srebrnim pločicama«, u: *Godišnjak Pomorskog muzeja u Kotoru*, IX, Kotor, 1960.; ISTI, »Pomorstvo grada Perasta u portretima brodova«, u: *Pomorski zbornik*, II, Zagreb, 1962.; Duško KEČKEMET, »Naša stara pomorska ikonografija«, u: *Pomorski zbornik*, I, Zagreb, 1962., 586–587; Anica KISIĆ, »Pomorska ikonografija u likovnoj kulturi Dubrovnika 15. i 16. stoljeća«, u: *Likovna kultura Dubrovnika 15. i 16. stoljeća*, Zagreb, 1991., 242–249; Vinicije B. LUPIS, »Prilozi za zlatarsku obitelj Caenazzo iz Korčule«, u: *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji (Zbornik Krune Prijatelja)*, sv. 33, Split, 1992., 565–573; Ivanka IVANKEC, *Srebrni votivi*, katalog izložbe, Zagreb, 2003.; Mirela DUVNJAK, *Ex voto, ... zavjetni darovi u Kaštelima*, katalog izložbe, Kaštela, 2005.; Karmen GAGRO, »Zavjetne pločice Gospe od Danača«, u: *Crkva i samostan Svete Marije na Dančama*, Dubrovnik, 2010., 112–127.

49 Anica KISIĆ, *Zavjetne slike hrvatskih pomoraca*, Zagreb, 2000. Autorica donosi sveobuhvatnu literaturu o zavjetnim slikama i kategoriji zavjetnih pločica jedrenjaka.

lorirana grafika Gospe od Milosrđa (N.D.DE LA MERCI), francuska grafika, nastala u grafičkoj radionici Turgis, i grafika sv. Nikole, nastala u istoj radionici u drugoj polovini XIX. stoljeća. Riječ je o *ex votima* pomoraca, jer su na obje grafike prikazani brodovi u oluji. U prezbiteriju se čuva alabasterna poligonalna baza iz XVIII. st., na kojoj se, prema svemu sudeći, nalazio Gospin kipić. Ta baza pripada u niz dostupnih umjetnina pomorcima na Siciliji, gdje se u marijanskom svetištu u Trapaniju iznimno štovao kult Gospe, čije kipiće nalazimo duž hrvatske obale Jadrana. Stoga je ovaj nijemi svjedok iznimno važan za poznavanje kulturnog kruga iz kojega su pristizala votivna darivanja.

Jedan vid zavjetnih darova su i zavjetne krune. One se nalaze na kipu Gospe od Rozarija, a potječu iz XVIII. i XIX. stoljeća. Između više stotina zlatnih i srebrnih zavjetnih darova u župnom »blagu« valja obratiti pozornost na više votiva. Na prvi pogled među crkvenim zlatom miješaju se primjerci gruboga srebrnog nakita dinarskog tipa nošnje, te širega jadranskog kruga sa standardiziranim primjercima.⁵⁰

Prije svega, tu su trepetljike – *tremanti*, naušnice – *verižice*, naušnice – *fjočice*, koje pripadaju nošnji bokeljskog i dubrovačkog kraja. Isto tako, u zbirci zavjeta nalazi se velika skupina zlatnih zvijezda, kojih ima u gotovo svakoj zbirci na hrvatskom jugu.⁵¹ U Blatu, u župnoj kolekciji postoji ih više desetina, a zna se da su ih izrađivali članovi zlatarske obitelji Kalogjera.⁵² U Tivtu se u župnoj crkvi nalazi Gospin lik na bočnom oltaru okružen tim zlatnim zvijezdama. Među zavjetnim predmetima nalazimo prstene »krastavčare«, »pločare«, »zmijare«, »rećine na kaštilac«, a svi oni pripadaju mediteranskom kulturnom krugu. Jedan dio nakita pripada stilskom nakitu iz razdoblja ampira i neostilova, a dio je nastao u austrijskim radionicama druge polovine XIX. stoljeća. Posebnu pozornost treba posvetiti većem broju stilski definiranih prstenova.

Među zavjetima (*ex votima*) nalaze se i dvije bizantske kovanice iz XII. stoljeća, a sličnih primjeraka darivanja bizantskih kovanica ima u franjevačkom samostanu Male braće u Dubrovniku i u stolnici sv. Tripuna u Kotoru.

Od prstenja iz votivnog zlata treba spomenuti veći broj bidermajer nakita, te nakita nastalog u tršćanskim radionicama. Među prstenjem se čuva i jedan primjerak iz prve polovine XIX. stoljeća s antičkom *intaglio* kamejom s prikazom kože. Među privjescima se ističu zvjezdasti privjesci koji su nastajali u dalmatinskim zlatarskim radionicama. Od naušnica, jedne konavoske verižice izradio je dubrovački zlatar Frano Bibica sa žigom FB,

50 Ivanka VRTOVEC, *Narodni nakit Hrvatske*, Zagreb, 1985., 15–17.

51 Vinicije B. LUPIS, *nav. dj.*, Drvenik, 2000., 467–493.

52 Vinicije B. LUPIS, »Zlatarska bilježnica obitelji Kalogjera iz Blata na otoku Korčuli«, u: *Peristil*, 52, Zagreb, 2009., 35–44.

Zavjetni nakit i medalje iz XVIII. i XIX. st. iz župne zbirke

Mletačka medalja iz 1794. godine, prednja i stražnja strana

Bizantski novac iz komnenskog razdoblja XI./XII. st., prednja i stražnja strana

Bizantski novac iz komnenskog razdoblja XI./XII. st., prednja i stražnja strana

a druge Antun Linardović sa žigom AL.⁵³ Svakako, u ovoj kolekciji se čuvaju i primjerci naušnica od prešanog zlata, nastalih u manufakturnoj proizvodnji austrijskih radionica.

⁵³ Ivo LENTIĆ, *Dubrovački zlatari 1600 – 1900*, Zagreb, 1984., 52, 87.

Ovim radionicama pripadaju i brojni sačuvani primjerci broševa od prešanog zlata.⁵⁴ Od mjedenih medalja iz XVIII. i XIX. stoljeća tu su primjerci iz svetišta sv. Antuna iz Padove i Loreta, kao i medaljice sv. Tome Akvinca, Volto Santa, Bezgrješne.

Sredinom XIX. st. spominju se brojni votivni darovi, tako da se na prikazu Gospe od Rozarija nalaze dvadeset i šest *ex vota* i dvije krune. Župna crkva Male Gospe posjeduje zanimljivu kolekciju *ex vota* i zavjetnog zlata. Popis iz 1845. zanimljiv je zato što nam pomaže pratiti rast kolekcije zavjetnih predmeta. U njoj se tada čuva: sedam pari zlatnih naušnica, dvije zlatne ogrlice, jedan zlatni križ, devet pari srebrnih naušnica »na narodnu«, dvije srebrne kolajne, jedan srebrni pozlaćeni križ i pet malih srebrnih dijadema, jedan srebrni lanac sa srebrnom medaljom, dvije srebrne medalje, dva srebrna cvijeta, jedan nakit s biserima od srebra.⁵⁵

Igrom slučaja, u ovoj maloj zbirci zavjeta od plemenitih kovina čuva se više srebrnih medalja koje pripadaju službenoj produkciji Mletačke Republike, i to iz XVIII. stoljeća, razdoblja kada u kovnici rade ponajviše stranci (Nürnberg). Jedan od poznatih medaljara bio je i Antonio Schabel (1725.–1806.), koji je prije dolaska u Mletke radio u bečkoj kovnici novca.⁵⁶

Od medalja, tu se nalazi srebrna pozlaćena medalja, koja na aversu ima natpis: »MVNVS SENATVS CONSVLTVS«. U sredini je prikaz borbe dvaju jedrenjaka, a promjer medalje iznosi 4,1 cm. Na reversnoj strani je natpis: »SANCTVS MARCVS VENETVS 1756«. Usred polja je mletački lav koji desnom šapom drži grb sa šest cvjetova – grb Francesca Loredana, nad kojim je duždevska kapa. Medalja je bila predviđena za nošenje. Riječ je o medalji koja je iskovana 1756., poslije pomorskog okršaja braće Marka i Joza Ivanovića u vodama Patraškog zaljeva iste te godine. Tartana braće Ivanović »Santissimo Crocefisso e Madonna del Rosario« bila je napadnuta od zloglasnog Hadži

54 Na otoku Korčuli koji je bio intenzivno povezan s Bokom nalaze se brojne kolekcije zavjetnog zlata, a tu su postojale i radionice: Alena FAZINIĆ, »Liturgijsko srebro i zavjetno zlato iz Smokvice i Čare na otoku Korčuli«, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, sv. 16, Zagreb, 1991., 149–158; ISTA, »Liturgijsko srebro i zavjetno Gospino zlato iz Čare«, u: *Zbornik Čare*, Čara, 1999., 157–168; ISTA, »Zavjetno zlato iz župne crkve Svih svetih u Blatu«, u: *Blato do kraja 18. stoljeća*, sv. I, Blato, 2003., 163–181; ISTA, »Zlato Gospe Kandelore – zaviti smokvičkog puka«, u: *Baština iz baštine izresla – Smokvica*, Smokvica, 2005., 68–74.

55 ŽAL, *Inventario della facoltà mobile ed immobile appartenente alla Chiesa parrocchiale di Lastua, fatto di 3. Marzo – 1845*.

56 Pietro NARATOVICH, *Illustrazione delle medaglie dei dogi di Venezia denominate oselle, edizione seconda con correzioni ed aggiunte*, Venezia, 1847., 65; Giovanni GORINI, »Le medaglie veneziane«, u: *Monete e medaglie a Venezia*, Venezia, 1977., 59.

Počasna medalja iskovana u čast pobjede braće Ivanović u Patraškom zaljevu 1756. godine, prednja i stražnja strana

Ibrahima. Dobročani su junački nadvladali Turke i 2. lipnja, stigavši u Mletke, bili su saslušani i odlikovani od dužda. Tada je preživjeli Jozo Ivanović imenovan kavalikom sv. Marka, a ostali preživjeli članovi posade dobili su po medalju od 6 cekina. U zbirci *ex vota* Male Gospe sačuvana je jedna dosad nepoznata medalja, a pripadala je jednom od članova posade koji ju je darovao ovom malom bokeljskom marijanskom svetištu. Dosad je bila poznata medalja koja ima jednostavniji, naknadno dodani nosač, ali je posve ista.⁵⁷ Godine 1897. zlatna medalja koja je darovana Luku Ivanoviću prodana je Muzeju Civico Correr. U knjizi Pietra Voltolina *La storia di Venezia attraverso le medaglie*, tiskanoj u Mlecima 1998., saznajemo kako je iskovana jedna zlatna medalja od 80 cekina i dvije zlatne medalje od 40 cekina za svakog zapovjednika broda te još dvije od 30 cekina, uz medalje od 6 cekina članovima posade.⁵⁸

Zlatna medalja iz kataloga razlikuje se po svojoj kvaliteti. Iznimno kvalitetan prikaz lava sv. Marka drži okićeni grb Loredana desnom šapom, a u donjoj zoni je školjkasti radijalni kartuš, koji se ponavlja i na reversu medalje u donjoj zoni prikaza pomorskog

⁵⁷ Antun-Tonko TOMIĆ, *Dobrota povjesnica bokeljskog pomorstva, pomorska i kulturna povijest Dobrote XVI–XX. st.*, Dobrota, 2009., 48–49. Autor je donio fotografiju aversa i reversa druge sačuvane medalje, bez oznake gdje se čuva.

⁵⁸ Pietro VOLTOLINI, *La storia di Venezia attraverso le medaglie*, III. Mleci/Mestre, 1998., kataloška jedinica 1538.

boja. Pomorski boj znatno je kvalitetnije prikazan s mnogo detalja, za razliku od medalje iskovane za članove posade. Ova je medalja svakako obogatila dosadašnje spoznaje o tom povijesnom događaju. U ovoj zbirci čuvaju se još tri vrijedne mletačke medalje.

U istoj zbirci čuva se kvalitetna medalja od pozlaćenog srebra, koja na aversnoj strani ima plastični prikaz mletačkog lava u propnju s natpisom: »PAX TIBI MARCI EVANGELISTI MEUS«. Na reversu je drugi natpis: »S.C. / IOANNES / CORNELIVS / DEI GRATIA / DVX. VEN. / ET. C.«. Natpis na reversu uokviren je okruglim vijencem lovorovog lišća. Medalja ima promjer 4,9 cm.

Mletačka medalja dužda Giovannija Cornelija

Treća medalja iz iste zbirke na aversu ima kružni natpis: »IN UTROQUE PROMPTA. Z.M.«, u sredini je alegorijski prikaz, na kojem okrunjeni lik u jednoj ruci drži mač, a u drugoj lovorov vijenac. Na reversu je u stiliziranom vjenčiću natpis: »PAULI / RENIERJ / AN. III / 1781«. Promjer medalje je 3,4 cm.

Četvrta medalja na aversu ima natpis: »IN UTRAQUE SALUS« te prikaz Pravde, koja u jednoj ruci drži zrcalo, ispod kojeg je prikaz zmije obavijene uokolo baze, a u drugoj ruci drži križ. Na reversu je natpis: »LUDOVICI / MANIN / PRINCIPI / MUNUS. AN. VI / 1794 / D:R«. Ova medalja od pozlaćenog srebra ima promjer 3,5 cm i nosač od srebrnog filigrana.

Peta srebrna medalja na aversu ima kružni natpis: »S.M. FRANC.LAVRED.DVX. F.T«. U sredini prikaza je lik Gospe na oblacima s dva anđela (ikonografska varijacija Gospe Loretske) iznad vaze koju pridržavaju dva anđela s trubljama i natpis: »VAS / ONOR / ABI / LE«. Ovaj natpis aludira na lauretanske litanije i citat: »posudo duhovna«. U podnožju je klečeći lik dužda i sv. Marka, oslonjenog na Evanđelje. U dnu je potpis: »F.T.« Na reversu je natpis koji glasi: »FRANCIS. / LAVREDANI / PRINCIPIS / MVNVS / ANNO. V / 1786«. Natpis je smješten u kartuši iznad koje je duždevska kapa. Srebrna medalja ima promjer 3,4 cm.

Mletačka medalja dužda Francesca Loredana iz 1786. godine

U posebnom okviru, pod staklom, čuva se cijeli niz srebrnih lanaca iz XVIII. i XIX. st., na kojima se nalaze pozlaćene srebrne medalje sv. Tripuna, ali i još neke počasne mletačke medalje. Jedna nosi natpis: »ALOYSIO / MOCENICO / PRINC: VENE: / MUNUS: VII / 1769«. Druga ima natpis: »S.C. / IOANNES / DEI. GRATIA / DUX. VEN. / ET. C.« Treća ima natpis koji glasi: »LUDOVICI / MANIN / PRINCIPIS / MUNUS. AN. V / 1793«.

Ovi izabrani primjerci medalja svjedoci su vremena i kulture, svijeta Mletačke Republike na izdisaju. U tom svijetu na lagunama intenzivnu su ulogu imali Bokelji, koji su sva svoja odličja kao najveće dragocjenosti i priznanja za svoje uspjehe darivali Gospi –

Zbirka zavjetnih medalja iz župne zbirke

kako je rekao don Branko Sbutega pišući o brončanim vratima svetišta Gospe od Škrpjela – Kraljici bokeškog mora.

Ophodna raspela

Od ostalih liturgijskih predmeta prije svega treba navesti raspela. Križ kao simbol kršćanstva i otkupiteljskog poslanja Sina Božjeg od prvih početaka Crkve biva značajnom cjelokupnog Svemira – forma odabira Dobra i Zla. Treba naglasiti kako je oblik bitan u umjetnosti. Oblik nije ništa materijalno ni apstraktno. To je nešto idealno, u onom smislu u kojem kažemo da lijepa umjetnost postaje idealizacija života ako se ti oblici

Ophodna raspela iz župne crkve (od XVI. do XIX. st.)

odražavaju u stvari koju stvara mašta i mogu probuditi estetske emocije naših osjetila.⁵⁹ Kršćanski umjetnik koji stvara djela izravno namijenjena kultu, stvara sakralna djela, a kada stvara djela koja nisu izravno izrađena za kult, stvara djela religiozne umjetnosti. Upravo ovoj prvoj kategoriji pripadaju ophodna raspela koja se čuvaju u župnoj crkvi Male Gospe.⁶⁰

Među ophodnim raspelima čuva se jedno mjedeno barokno raspelo s razvedenim hastama križa u obliku stiliziranog ljiljana. Križ pripada produkciji ophodnih raspela raširenih po Dalmaciji. U hastama križa nalaze se četiri kružna medaljona s likovima evanđe-

⁵⁹ Fra B. DRAGUN, »Plemenitost lijepe umjetnosti«, u: *Akvinac*, 7, Dubrovnik, 1938., 63–64; *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva i uvod u ikonologiju*, Zagreb, 1985., 356–360; M. LURKER, *Dizionario delle immagini e dei simboli biblici*, Cinisello Balsamo, 1989., 79.

⁶⁰ Rajmund KUPAREO, *Čovjek i umjetnost*, Zagreb, 1993., 23.

Nepoznati dubrovački zlatar, renesansno raspelo iz župne crkve

lista, kartelinom s natpisom INRI. Drugo raspelo od posrebrene mjedi iz kasnoga XVIII. stoljeća ima u trilobnim završetcima stilizirane rozete.

Srebrno kasnobarokno raspelo pripada standardnom inventaru dalmatinskih crkava. Iznad Kristova korpusa nalazi se lik Boga Oca, u donjoj trilobi lik sv. Marije Magdalene, a bočno su likovi sv. Ivana i Gospe. Riječ je o tipiziranoj baroknoj ikonografskoj shemi ophodnih raspela. Ansamblu mletačkog srebra pripadaju i dvije viseće svjetiljke ovješene u prezbiteriju. Isto tako, na prezbiterijalnoj ogradici nalaze se i dva kovana mletačka *cereferala* s kovanim kućištem, na čijem se vrhu nalazi stilizirani kalež s hostijom. U crkvi se čuva i više kompleta neostilskih svijećnjaka iz XIX. st., nastalih u austrijskim radionicama.

Krajem XIX. stoljeća u crkvi Male Gospe nalazio se renesansni ophodni križ, koji se pod brojem 37 spominje kao »Una croce d'argento d'orata con tubi di metallo«, uz pokaznicu, čestičnjak, kadionicu s tamjankom, škropionicom za blagoslovljenu vodu, ranije spomenutim srebrnim ophodnim raspelom, četiri srebrne viseće svjetiljke i dva srebrna kaleža.

Ophodno raspelo iz Gornje Lastve (74 × 40 cm) od pozlaćenog srebra vjerojatno potječe iz stare crkve sv. Lovrijenca na Plavdi, jer je njegov lik u đakonskoj odjeći prikazan na aversnoj strani s likovima sv. Petra i sv. Pavla. Prikaz Boga Oca u gornjoj hasti križa s aversne strane potvrđuje renesansni ikonografski sustav. Na sjecištu hasti križa s reversne strane iskucan je Gospin lik s Kristom (riječ je o ikonografskom prizoru Bezgrješnog začeca, Gospe na polumjesecu ispod kojeg je anđeoska glavica, a iz sredine sjecišta isijavaju radijalne zrake). Iznad Gospina lika je simbol sv. Ivana, a bočno su simboli sv. Luke i sv. Marka. Ispod Gospina lika smješten je lik sv. Mateja. Simboli evanđelista pripadaju više-manje standardnom repertoaru na prikazima ophodnih raspela. Izvedeni su kao četiri tetramorfa, nalik onima iz knjige Otkrivenja (Otk 4, 7–8). Zbivanja prije Velikog dana s prikazom Božjeg prijestolja navode se: »'U sredini prijestolja' i onih 'oko prijestolja, četiri bića', sprijeda i straga 'puna očiju': 'prvo' je biće slično 'lavu'; 'drugo' je biće slično 'juncu'; 'treće' biće 's licem' kao 'čovječjim', 'četvrto' biće slično 'letećem orlu'.« Prikazi adorirajućih simbola nazočni su na gotovo svakom ophodnom raspelu ponavljajući apokaliptičnu viziju Božjeg prijestolja. Valja spomenuti da se s »četiri bića« Otkrivenja treba povezati i Ezekielova vizija »Jahvinih kola«: »I u sva četiri bijaše lice čovječe; u sva četiri zdesna lice lavlje; u sva četiri slijeva lice volujsko; i lice orlovsko u sva četiri« (Ez 1, 10). Kršćanska predaja od ovih bića uzima simbole za četiri evanđelista.

Detalj križa sa simbolom sv. Mateja

Na reversnoj strani ophodnog raspela između kvalitetno iskucanoga florealnog ornamenta nalaze se iskucane i andeoske glavice. Ispod raspeća, kao na reversnoj strani Gospina lika iskucan je florealan ornament s viticama – sugerirajući *lignum vitae*,⁶¹ a u mletačkom zlatarstvu ovaj tip ophodnog raspela s iskucanim florealnim motivom na podlogama figuralnih medaljona karakterističan je za XV. stoljeće. Ovdje se misli na »drvo života« u raju zemaljskom, a motiv o krsnom drvetu povezuje simboliku Starog i Novog zavjeta, tj. Adamov grijeh i Kristovo iskupljenje na istom drvetu. U starijoj hrvatskoj književnosti ova tema javlja se tijekom XIV., XV. i XVI. stoljeća.⁶² Bizantska liturgija dandanas, na dan slavljenja svetog Križa, opjevava drvo života zasađeno na križnom putu, stablo na kojemu Kralj stoljećima radi na našem spasenju, jer je Križ načinjen od drva stabla Dobra i Zla.⁶³

Nad Kristovom glavom je prema romaničkoj ikonografskoj shemi prikazan arkandeo, a potom prema gotičkom sustavu pelikan ili prema renesansnom Bog Otac, kao u primjeru iz Lastve. Na donjem proširenju ispod Krista prema najstarijem ikonografskom sustavu prikazan je lik arkandela, potom Adamova lubanja ili kako Adam izlazi iz groba, i tek potom prema renesansnom sustavu lik sv. Marije Magdalene.⁶⁴ U Lastvi

61 Luisa CRUSVAR, »La Croce della vita nell'iconografia del XIV. secolo. Due esempi dell'arte tra Venezia, Aquileia e Trieste«, katalog izložbe *In hoc signo. Il tesoro delle croci*, Milano, 2006., 95–107.

62 Skupina autora, *Hrvatska književnost srednjeg vijeka*, Zagreb, 1969., 159.

63 Mircea ELIADE, *Slike i simboli*, Zagreb, 2006., 198.

64 Mircea ELIADE, *nav. dj.*, 2006., 55. Prema sirijskoj knjizi *Pećina s blagom*, Adam je stvoren u središtu zemlje, na istome mjestu gdje se kasnije morao uzdizati Isusov križ.

je došlo do ikonografskog odstupanja, pa je tamo prikazan sv. Lovrijenac s kadionicom i lađicom za tamjan, kao simbolima crkvenih predmeta koje je razdavao prije svojeg mučenja. Na poledini su obično prikazani simboli evanđelistâ, a na središtu mistično janje (*Agnus Dei*), Gospa ili svetac kojemu je bila posvećena crkva za koju je križ naručen.⁶⁵

Na renesansnom raspelu iz Gornje Lastve vidljive su sve odlike domaće dubrovačke zlatarske produkcije kasnoga XV. i početka XVI. stoljeća, gdje su importirani likovni predlošci obrađeni na specifičan način i gdje je došlo do odstupanja u interpretaciji figuralnosti.

Svojevrсни ključ u dataciji jest bočni lim s renesansnim motivom *ovulusa*.⁶⁶ Mislimo da je ovdje bila riječ i o iskucavanju reljefa »na hladno«, kada je dolazilo i do gubitka brojnih detalja, kako uobičajenu praksu ilustrativno objašnjava talijanski povjesničar Oleg Zastrow na osnovi primjera iz samostana sv. Ciprijana u Trstu i ophodnog raspela iz Muzeja Civico u Bormiju.⁶⁷ Taj motiv razjasnio je i mlohav Kristov korpus, približavajući lastovljansko raspelo skupini renesansnih raspela: iz crkve Gospe

Detalj križa s prikazom sv. Lovrijenca

65 Vinicije B. LUPIS, magistarski rad: *Stonsko liturgijsko srebro do 1600. godine*, Dubrovnik, 1996., 88; ISTI, »Ophodno raspelo dubrovačkog nadbiskupa Reinalda Gratiana iz 1516. godine«, *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27, Zagreb, 2003., 81–84; Oleg ZASTROW, *La rara croce medievale da Pozzuolo Martesana*, 2006., 39–48. Postoje brojne publikacije koje govore o ikonografskom razvoju raspela, a o posttridentskoj ikonografiji temeljna je rasprava: P. THOBY, *Le Crucifix des origines au Concile de Trente*, Étude iconographique, Nantes, 1959., 22.

66 Ovaj motiv je iznimno čest na renesansnim predmetima, tako da ga nalazimo i na *paxu* iz kolegijalne crkve sv. Vlaha u Dubrovniku. Vidjeti rad: Vinicije B. LUPIS, »Nove spoznaje o starijem dubrovačkom zlatarstvu«, *Peristil*, 48, Zagreb, 2005., 43.

67 Oleg ZASTROW, *nav. dj.*, 1999., 106.

Nepoznati dubrovački zlatar, renesansno raspelo iz župne crkve, prednja strana

Nepoznati dubrovački zlatar, renesansno raspelo iz župne crkve, stražnja strana

Luncijate s Broca na Pelješcu, župne crkve sv. Stjepana iz Luke Šipanjske, drugoga ophodnog raspela iz franjevačkog samostana Male braće u Dubrovniku i sv. Vida u Trstenome.⁶⁸ Slobodna interpretacija simbola sv. Marka i sv. Luke, koja je arhaična i sumarna, objašnjava povezanost s dubrovačkom skupinom. Posebno je u renesansnoj interpretaciji odmaknut lik sv. Mateja, kao i Kristov statični korpus, koji je voluminozan. Križ iz Lastve trebalo bi vezati uz nepoznatoga renesansnog dubrovačkog zlatara, a nastao je tijekom prve polovine XVI. stoljeća. Ophodno raspelo ima kvalitetno sačuvanu izvornu pozlatu,

68 V. B. LUPIS, *nav. dj.*, Ston, 2000., 180–181. Ophodno raspelo iz Gornje Lastve (74 × 40 cm) od pozlaćenog srebra vjerojatno potječe iz stare crkve sv. Lovrijenca na Plavdi, jer je njegov lik u đakonskoj odjeći prikazan na aversnoj strani s likovima sv. Petra i sv. Pavla. Prikaz Boga Oca u gornjoj hasti križa s aversne strane potvrđuje renesansni ikonografski sustav. Na sjecištu hasti križa s reversne strane iskucan je Gospin lik s Kristom; Ivo STJEPČEVIĆ, *nav. dj.*, Perast, 1997., 18.

a ima i okrugli jednostavni nodus, izrađen od pozlaćenog bakra. Renesansno raspelo iz Gornje Lastve jedino je raspelo s područja kotorske astareje koje je preživjelo burnu povijest, svjedočeći o tome koliki je mogao biti broj i kolika je vrijednost liturgijskih predmeta nestalih tijekom protuturskih ratova od XV. do XVIII. stoljeća. Liturgijski predmeti od plemenitih kovina bili su omiljeni plijen pljačkaša. Vrijednost ovoga ophodnog raspela je tim veća jer predstavlja rijedak primjer hrvatskog zlatarstva sačuvan do naših dana na području Boke kotorske. U sakristiji župne crkve čuva se više liturgijskih predmeta nastalih ponajviše u mletačkim zlatarskim radionicama. Tu se čuva zrakasta pokaznica s kipićem uskrslog Krista na vrhu radijalno postavljenih sunčanih zraka. Nastala je u mletačkoj radionici (B ljljan C) krajem XVII. ili početkom XVIII. stoljeća. Jedan čestičnjak nastao je u mletačkoj radionici (Z kula C) u istom vremenu. Drugi čestičnjak s natpisom koji se nalazi na bazi: »MARIAE NASCENTI INCOLAE LASTVAE SUPERIORIS VO VERUN VIII SEPTEMBRIS MDCCCLX«, nastao je u onodobnoj mletačkoj radionici. Od posrebrene mjedi izrađen je kasnobarokni moćnik tipa oltarne pokaznice – riječ je o moćniku sv. Križa. Drugi neoklasicistički srebrni moćnik, nastao u domaćoj radionici (moćnik vela Blažene Djevice Marije, sv. Josipa itd.), nosi natpis: »A.P.g. S. 1862.«. Jedan kalež pripada skromnoj kasnobaroknoj mletačkoj produkciji bez ikakvih suvišnih uresa. Liturgijski predmeti sačuvani danas u sakristiji svakako rječito govore o utilitarnosti, ali i o skromnim ekonomskim sredstvima ove male zajednice.

O svećenicima glagoljašima

Iz računskih knjiga doznaje se i kako je 1857. kupljena crkvena knjiga poslanica i evanđelja na hrvatskom jeziku, dvije godine kasnije kupuje se šćavet, ali doznajemo o običajima kako se tijekom ophoda na dan Sense/Assensa/Uzašašća pucalo iz pušaka, kao i na dan sv. Vida i sv. Križa.⁶⁹ Ovaj mletački naziv Sensa za blagdan Uzašašća Kristova sačuvan je i u Blatu na otoku Korčuli, a na taj dan se mletački dužd vjenčavao s morem. Činjenica da je bio nabavljen šćavet otvara novu temu o uporabi hrvatskog jezika u bogoslužju, pa tako iz povijesnih izvora doznajemo kako se 1519. spominje glagoljaš Juraj Grabović de Crovatica koji je djelovao u Lastvi. Godine 1548. i u Bogdašićima se spominje svećenik gla-

69 ŽAL, *Giornale di cassa dal 1857. al 1872.*

goljaš.⁷⁰ U matičnim knjigama Gornje Lastve 1755. nailazi se na glagoljicu, pa opet 1761. godine. Dva slova, možda pisana bosančicom, nalaze se uklesana na kamenoj spoliji na zgradi istočno od župne crkve. U vrijeme kotorskog biskupa Castellija 1757. spominju se u Lastvi, Crnomplatu (Tivat) i u Lepetanima župnici »illyricus«. Tada se u kotorskoj biskupiji spominju četiri svećenika Krčanina, koji se služe ilirskim/hrvatskim jezikom.

Biskup Pavao Butorac donosi vijest iz službenog izvješća kotorskog biskupa Stefana Dell'Oglia iz 1767. kako se u biskupiji nalaze svećenici iz Zadra i s Krka »qui sacra Illirico Idomate peragunt«. Termin »sacra« u crkvenom jeziku označuje u prvom redu misu, pa se iz ove vijesti može iščitati kako se pod ilirskim jezikom ili narječjem »Illiricum Idioma« na ovome mjestu razumijeva glagoljica.⁷¹ Tako zapravo možemo bez ikakve dvojbe tvrditi kako se u Gornjoj Lastvi u XVIII. stoljeću glagoljalo. To nam potvrđuje natpis kraj župne crkve. Pojava »ščaveta« u župnoj crkvi u Gornjoj Lastvi u XIX. stoljeću samo je nastavak dugogodišnjeg korištenja hrvatskog jezika u liturgiji. Uporaba »ščaveta« u Kotorskoj biskupiji baštinila se s naraštaja na naraštaj. Tako se 1704. u Bogdašićima u crkvi spominje: »Slavenski tumač za poslanice i evanđelja, vulgo nazvan 'ščavet' / Interpretum pro Epistolis, et Euangelijs, uulgo dicatum Schiautum«. »Ščavet« se, kako doznajemo iz literature, upotrebljavao i znatno ranije, jer kotorski biskup Zborovac u prigodi kanonskog ophoda sv. Petra u Bogdašićima 1662. daje primjedbu kako uz više stvari nedostaje i »knjiga ilirski tumač / librum interprete illiricum«.⁷²

O društvenom životu i običaju svibanjskog stabla

Kraj župne crkve, sjeverno, nalazi se crkveni mlin, iznad čijih vrata se nalazi ulomak od bijelog mramora – dijela kamene grede s dvije vitice unutar kojih su trolisni lisnati ornamenti, a koji pripada jednoj starijoj, možda protoromaničkoj građevini, koja se služila antičkim mramornim ulomcima. Na jednom listu je u dva reda uklesana 1736., a na drugom listu barokni oblik brojke M i I te dva nejasna – možda kurzivna slova pisana bosančicom.

70 Slavko KOVAČIĆ, »Svećenici glagoljaši Splitsko-makarske biskupije na župama Kotorske biskupije od 1819. do 1869.«, u: *Hrvatsko-crnogorski dodiri/crnogorsko-hrvatski dodiri: identitet povijesne i kulturne baštine Crnogorskog primorja*, Zagreb, 2009., 465.

71 P. BUTORAC, *nav. dj.*, Perast, 1999., 243, 244.

72 P. BUTORAC, *nav. dj.*, Perast, 1999., 244.

Kameni ulomak iznad ulaza u crkveni mlin

Godine 1886. gradi se nova župna kuća, ali se u računskoj knjizi – arhivskom izvoru spominje običaj kako se na dan 1. svibnja postavlja – »Stablo Svibnja«. Taj je običaj zabilježen i 1860. godine, pa se tako svake godine ispred župne crkve podizalo svibanjsko drvo: »Manca alla gioventù del luogo che piant l'albero di Maggio innanzi la Chiesa.« On nastaje krajem osamdesetih godina XIX. stoljeća. Običaj kićenja stabla »madj«, da se stablo mladog brijesta kao znak veselja na početku mjeseca svibnja postavlja na javno mjesto, zabilježen je i u Gornjoj Lastvi i u Perastu. Taj su običaj zadržali i Hrvati u Moliseu. U Perastu je bio običaj da najmlađi ženik bere brijest i postavi ga uz glazbu tamburica na trg ispred župne crkve sv. Nikole. Mladež bi ga potom okitila šarenim vrpčama i suhim kolačima (*beškotinima*), a zatim bi obilazila Perastom i častila se kavom i *beškotinima*. Običaj kićenja svibanjskog stabla drevni je hrvatski običaj koji se gotovo do kraja XIX. stoljeća zadržao i u ovom bokeljskom mjestu, svjedočeći o štovanju običaja i godišnjih rituala jedne malene zajednice na rubu svojega etničkog i kulturnog prostora.

Godine 1893. za crkveni mlin nabavljen je stroj kod »Stabilimento tecnica« u Trstu za 850 fiorina, a gotovo 24 fiorina potrošena su za prijevoz novog mlina 8. listopada iste godine. Blagdan Male Gospe 1898. bio je osobito svečan jer su nabavljene rakete za vatromet.⁷³ Također se iz računskih knjiga doznaje kako se 1882. skupljao novac za popravak kapele sv. Agate u Mrčevcu u župi Bogdašići.⁷⁴

Devetnaesto stoljeće donijelo je nove načine oblikovanja društva i djelovanja u brojnim građanskim društvima. Tradiciju napjeva i plesova u selu Gornja Lastva iz tog razdoblja terenski su istraživali i zajedno realizirali (od 13. do 22. svibnja 2009., pod vodstvom profesorice Milane Černelić) Kulturno zavičajno udruženje »Napredak« iz Gornje Lastve

Crkveni barjak »Djevojačkog društva Presvetog Srca Isusova« iz 1938. godine

kod Tivta, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu i Institut za etnologiju i folkloristiku iz Zagreba. Istraživali su tematska područja svadbenih običaja, godišnjih običaja, obitelji i lokalne zajednice, migracija, etnoglazbe, crkvenog pjevanja, tradicijskih plesova.⁷⁵ Župna kuća – »kanonika« bila je župni dvor u vrijeme dok je župnik živio u Gornjoj Lastvi. No od 1845., prema školskoj kronici, ali i ranije, u ovoj je prostoriji bila osnovna škola sve do 1887., odnosno do izgradnje nove škole.

Uz župnu crkvu je do 1948. godine djelovalo »Djevojačko društvo Presvetog Srca Isusova«. U crkvi se čuva crkveni barjak toga društva. Isto tako, djelovalo je »Pjevačko društvo Ljudevit Gaj – Lastva«, čija je knjiga s popisima 98 članova sačuvana u župnom arhivu od 1935. do 1938. godine. U župu sv. Roka u Donjoj Lastvi,

⁷³ ŽAL, *Dnevnik blagajnice crkovinarstva Parohije Lastve Gornje 1884.–1899.*

⁷⁴ ŽAL, *Protokol od god. 1873. do god. 1886.*

⁷⁵ ŽAL, Milana Černelić, *Stručno izvješće o etnološkom terenskom istraživanju Hrvata u Boki kotorskoj od 13. do 26. svibnja 2009.*

14. listopada 1962., dopuštanjem ordinarija don Gracije Ivanovića dolaze časne sestre služavke Malog Isusa.

U Gornjoj Lastvi je 1871. godine ustanovljena i »Kasa uzajamne pomoći sv. Nikole«, a u nju je bilo učlanjeno 159 pomoraca; iznos prikupljenih sredstava bio je 305,74 fiorina.⁷⁶ Ta je kasa postojala do 1920. godine, a 17. listopada iste godine posljednji je upisan Vido pok. Tripa Matković. U Dalmaciji su u to vrijeme kase uzajamne pomoći bile rašireni način humanitarnog i socijalnog pomaganja. U župnom arhivu čuva se i zanimljivo pismo Mate Vodanovića, napisano 9. siječnja 1829. na hrvatskom jeziku.⁷⁷ U Lastvi je 1877. utemeljena i »Javna dobrotvornost«, a djelovala je do 1941. godine. Ustanova »Javna dobrotvornost« djelovala je pod okriljem Crkve, a sastanci su se održavali u župnoj kući – kanonici u Gornjoj Lastvi.⁷⁸

76 ŽAL, *Nota delli marinieri quali ano ver fato moneta nella cassa di San Nicolò dalla Epoca della prima sua fondazione sino all'anno 1871.*: »Anton Giurov Marcovich, Giuro Joso Stiepcovich, Marco Giuro Stiepcovich, Tripo Bogdanov Marinich, Carsto Antov Marinich, Giuro Nicov Marcovich, Mato Lucov Nicolich, Filippo Matcovich, Illia Ivanov Marcovich, Giuro Ivanov Marinich, Giuro Pavov Matkovich, Carsto Vidov Stiepcovich, Marco Giuro Marinovich, Tripo Giuro Nicolich, Carsto Franov Matcovich, Simun Illiin Marinich, Andria Antono Nicolich, Nico Matov Nicolich, Tripo Ivanov Nicolich, Jozo Carstov Marinich, Marco Jozov Iovovich, Anton Androv Nicolich, Giuro Matov Marcovich, Anton Marcov Nicolich, Tripo Mijov Matcovich, Carsto Vidov Stiepcovich, Marco Giuro Stiepcovich, Tripo Nicov Marcovich, Capitan Tripo Nicolich, Mato Jozov Abovich, Tripo Giuro Nicolich, Ivo Antov Marcovich, Jozo Matov Matcovich, Nico Pavov Matkovich, Mato Marcov Abovich, Nico Joza Tripova Stiepcovich, Anton Giuro Markovich, Carsto Jozov Marinich, Luigi Marinich, Filipp Matcovich, Ivo Jozov Abovich, Marco Gasparini, Carsto Tomov Stiepcovich, Carsto Jozov Abovich, Anton Jozov Abovich, Anton Ivano Nicolich, Giuro Matov Marcovich, Giuro Pavov Matcovich, Anton Andrie Nicolich, Luca Ribizza, Giuro Marcov Matcovich, Nico Jozov Abovich, Simun Antono Nicolich, Marco Anto Nicolich, Tripo Ivano Nicolich, Mato Andrie Nicolich, Anto Lucov Nicolich, Luca Ribizza, Andria Abovich, Ivo Illin Matcovich, Mato Tripo Iovovich, Simun Mato Marinich.«

77 ŽAL, »Pripostovani Gospodine i moj priategliu!

Prosloje vrime zabagneno, a doslasu doba dassé zdruxi u xenidbu Tripo Nikolin od ove xuppe, zato molim vasu milost dami posagliete k'gnighu od sloboda gnegove Vierenice; jerbo po zakonu, kojegha vi boglie poznajete od mene i jaji imam zdrusiti u s. xenidbi; i ja uffam dachie Gos:n D:n tû stvar vruchie opremiti, i poslati; bijobi jos pisao, dalimi nie dopustilo vrime a ú naprid imachiemo lipsu zghodu od nasi misli ú istumagegnu: i ja bivam navasu zapovod:je sambo.

Tivat na 9. Gennaro 1829.

Vas brat, i slugha

Mate Vodanovich«.

78 Anđelko STJEPČEVIĆ, »64 godine Javne dobrotvornosti Lastve 1877.–1941.« (netiskani materijal koji se čuva u župnom dvoru sv. Roka u Donjoj Lastvi); Projekt *Kanonika u Gornjoj Lastvi i Župna crkva u Gornjoj Lastvi* izradila je tvrtka Portal gradnja iz Tivta (projekti se čuvaju u arhivi župnog ureda sv. Roka u Donjoj Lastvi).

S lijeva: Niko Matković, Marko Nikolić, Ilija Abović, Đuro T. Nikolić, Zvonimir Perušina, Tonko Abović, Gracija Nikolić, Frano Perušina, Božo Mudrić, Tripo Nikolić, Mato Gašparin, Đuro N. Nikolić, Boris Mudrić (mali admiral), Šima Nikolić (barjaktar), Tripo Matković, Tripo Nikolić (officir), Jozo Matković, Krsto Marković, Marko Nikolić, Marko Gašparin, Mato Ribica, Jozo Nikolić, Spiro Perušina, Niko Nikolić.
Kotor, 3. II 1936. god.

Lastovljani na blagdan sv. Tripuna, 3. veljače 1936. godine

Lastovljani pred Drugi svjetski rat ispred župne crkve Male Gospe

Hrvatski tamburaški zbor »Napredak« Gornja Lastva

Od drugih društava svakako treba spomenuti »Hrvatsku čitaonicu Lastve«, čiji se pravilnik čuva u župnom arhivu, kao i »Hrvatski dom«, koji je 26. ožujka 1919. tražio od Pokrajinske vlade za Dalmaciju potvrdu pravilnika.

O istraživanju bokeljskih starina skrbilo se »Bokeljsko starinarsko društvo«, utemeljeno 1905. godine.⁷⁹

Svećenici u Gornjoj Lastvi

Svećenici, dušobrižnici Gornje Lastve stoljećima su bili prozor u svijet malene zajednice, kada je trebalo pisati dopise, upisivati duše, obavljati obrede životnog ciklusa. Od glagoljaša, svećenika koji su bili bliski hrvatskom puku Gornje Lastve, smjenjivali su se domaći sinovi i svećenici iz drugih mjesta Boke i Dalmacije. Strpljivim su marom stoljećima prikupljali umjetnine različitih stilova, oblikujući kulturni krajobraz. Udaljeni od ljetnikovaca kotorske vlastele na obali Bokokotorskog zaljeva, s pogledom upravljenim

⁷⁹ Franko OREB, »Bokeljsko starinarsko društvo, uz 90. obljetnicu utemeljenja«, u: *Dubrovnik*, 2, Dubrovnik, 1996., 225–240.

preko poluotoka Luštice na morsku pučinu, svećenici bivaju odvjetnici ove zajednice, ali i narodni preporoditelji. Među svećenicima poniklima u ovomu malom selu rubnoga hrvatskog etničkog prostora, gdje se stoljećima živjelo izloženo nedaćama povijesti, paradigmatički je lik bio upravo don Ivo Stjepčević. Rođen 16. kolovoza 1876. na blagdan sv. Roka, poput ostalih svećenika školuje se u Zadru, gdje je zaređen za svećenika 21. rujna 1899. godine. U glavnom gradu Kraljevine Dalmacije stječe kvalitetno obrazovanje, intelektualno se oblikujući u građanskom zadarskom društvu. Potom je obavljao različite dužnosti u Kotorskoj biskupiji, od župnog pomoćnika u Kotoru, kaptolskog vikara, do predavača u Kotorskoj gimnaziji. Nastavljajući rad don Srećka Vulovića, svećenika starijeg naraštaja, marljivo je istraživao biskupski i kotorski arhiv, poput svojeg subrata u svećeništvu don Pavla Butorca. Uživao je sve časti Kotorske biskupije, postavši kanonikom Stolnog kaptola 21. siječnja 1918., a bulom pape Pija XI. od 8. travnja 1929. imenovan je dekanom Stolnog kaptola u Kotoru, da bi potom 5. lipnja 1937. bio izabran kaptolskim vikarom, a odlukom biskupa Pavla Butorca od 27. travnja 1938. imenovan je biskupskim delegatom *ad omnia*.

Spomen-ploča don Ivu Stjepčeviću u župnoj crkvi Male Gospe u Gornjoj Lastvi

Nadolaskom Drugoga svjetskog rata oblaci su se polagano skupljali nad malom zajednicom, pa tako uspostavom jugokomunističke vlasti započinje progon žitelja. Jedna od žrtava totalitarnog sustava bio je i don Ivo Stjepčević, koji je utamničen na Cetinju, a kasnije u Kotoru. Umro je u Kotoru 6. svibnja 1957. godine. Autor je cijelog niza radova: *Vođa po Kotoru* (1926.), *Prevlaka* (1930.), *Lastva* (1934.), *Kotorsko propelo* (1934.), *Katedrala sv. Tripuna u Kotoru* (1938.), *Kotor i Grbalj* (1941.), te više radova u suautorstvu. *Katedrala sv. Tripuna u Kotoru* kapitalno je djelo don Iva Stjepčevića, napisano na osnovi studioznoga arhivskog istraživanja.⁸⁰ Sudbina don Iva kao da je označila daljnju sudbinu zajednice – njezin polagani odlazak, napuštanje starog načina života koji je gasnuo. Sve se mijenjalo; mijenjali su se sustavi vrijednosti, a biološkim procesima mijenjala se i slika pučanstva; način života ove specifične zajednice bio je sužavan političkim okruženjem. Da imena župnika ne bi pala u zaborav, ovdje ih donosimo kronološkim redoslijedom, kao залог za buduća vremena. U dostupnim povijesnim izvorima zabilježena su sljedeća imena župnika Gornje Lastve:

Don Juraj Grabović de Crovatica, svećenik glagoljaš, 1519.

Don Ivan Milatović (kolovoz 1763.), Stoliv⁸¹

Don Marko Duda, 1782.–1799., Kotor

Don Ivan Krstitelj Matulić Drašković, 1800.–1843., Omiš⁸²

Don Ignacije Murvar, 1844.–1858., Pag

Don Nikola Lazzari (studen 1857.), Kotor

Don Antun Milatović, 1859.–1861., Stoliv

Don Miho Balić, 1861.–1869.

Don Bernardo Brničević, 1869.–1884., Prčanj

Don Josip Brničević, 1884.–1899.

1902.–1919., Prčanj

80 Don Srećko MAJIĆ, »Don Ivo Stjepčević«, u knjizi: *Ivo Stjepčević. Arhivska istraživanja Boke kotorske*, Perast, 2003., 393. (Nadahnuti predgovor ovom izdanju napisao je don Branko Sbutega, dajući s mnogo neposrednosti i poznavanja iz prve ruke brojne podatke o don Ivu Stjepčeviću, prepoznavši u njemu amblematsku figuru hrvatske zajednice Boke u XX. stoljeću.)

81 Mjesto rođenja svećenika.

82 Od devetnaestorice svećenika koji su pripadali Splitsko-makarskoj biskupiji prvi je došao Omišanin don Ivan Krstitelj Matulić Drašković (1769.–1849.), župnik u Lastvi. Godine 1845. postaje kanonikom makarskog kaptola, a kao obrazovani svećenik služio je na latinskom jeziku. Njemu je, dok je bio župnikom spomenute župe u Kotorскоj biskupiji, dano javno priznanje za osobito primjeran život i uspješno dugogodišnje djelovanje imenovanjem počasnim kanonikom kotorskoga Stolnog kaptola (vidjeti: S. KOVAČIĆ, *nav. dj.*, Zagreb, 2009., 483–484).

Don Đuro Stjepčević, 1899.–1902., Donja Lastva⁸³

Don Đuro Perušina, 1919.–1925.

1927.–1930., Donja Lastva⁸⁴

Don Gracija Vujović, 1925.–1927., Stoliv

Don Stjepan Serventi, 1930.–1938., Lepetani

Don Petar Bokarica, 1938.–1940., Gruda, Konavle

Don Juraj Papić, 1940.–1982., Paštrovići

Don Gracija Brajković (1939.), Perast

Don Filip Janjić, 1982.–1990., Vidovice

Don Pavao Ivkić, 1990.–1992., Vidovice

Don Ivan Galić, 1992.–1997., Gorica, Grude

Don Ivan Čorić, 1997.–2009., Novi Travnik

Don Dejan Turza, 2009., Belišće.

83 Don Đuro Antonov Stjepčević rođen je 5. travnja 1874. u Donjoj Lastvi, a umro je 8. siječnja 1922. u Donjoj Lastvi i tamo je pokopan u obiteljskoj grobnici. Od 1896. do 1908. bio je župnik u Donjoj Lastvi i kasnije do 1922. župnik u Tivtu. U Donjoj Lastvi i Tivtu djelovao je na kulturno-prosvjetnom području. Svakako treba napomenuti kako je u Donjoj Lastvi bio jedan od osnivača kulturnog društva »Hrvatska čitaonica Lastve«, koje je bilo vrlo aktivno i kao tamburaško društvo. To je društvo utemeljeno 18. srpnja 1899. »Hrvatska čitaonica Lastve« bila je pokretač podizanja Doma kulture u Donjoj Lastvi 1919. godine.

84 Don Đuro Ivov Perušina i Marije Perušina, rođen je 3. veljače 1879. u Donjoj Lastvi, a umro je 26. lipnja 1944. u Donjoj Lastvi, gdje je i pokopan. Don Đuro je od 1908. bio župnikom u Gornjoj i Donjoj Lastvi sve do odlaska u mirovinu 1940. godine. Uz svećenički posao obavljao je i cijeli niz drugih obveza. Više godina iz svojega župnog ureda u Donjoj Lastvi vodio je Glinenu industriju Račica u Tivtu. Vodio je poslove Hrvatske štedionice u Donjoj Lastvi sve do svjetske krize tridesetih godina XX. stoljeća. Bio je aktivan u »Hrvatskoj čitaonici«, i predvodio je izgradnju Doma kulture u Donjoj Lastvi, koji je 1931. nazvan »Jugoslavenski dom«. Djelovanje ove kulturne institucije bilo je vrlo važno za kulturni život ove male zajednice do početka Drugoga svjetskog rata. U SAD-u je imao dvojicu nećaka svećenika, Nicka i Johna Perušinu, kao i nećakinju Dolores, časnu sestru, a to su bila djeca njegova brata Nika.